

Araştırma Makalesi • Research Article

Noktalama İşaretleri ve Hakkı Baha'nın Usûl-i Tenkît Adlı Eserinin Tenkit ve Tahlili

Punctuation Marks and Criticism and Analysis of Usûl-i Tenkît by Hakkı Baha

Turan Güler^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2227-2299

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 08 Ocak 2020

Düzeltilme tarihi: 28 Ocak 2020

Kabul tarihi: 11 Şubat 2020

Anahtar Kelimeler:

Noktalama İşaretleri,

Hakkı Baha (Pars),

Usûl-i Tenkît

ARTICLE INFO

Article history:

Received : 08 January 2020

Received in revised form 28 January 2020

Accepted 11 February 2020

Keywords:

Punctuation,

Hakkı Baha (Pars),

Usûl-i Tenkît

ÖZ

Tanzimat öncesi Türk edebiyatında çok nadir ve sistemsiz şekilde kullanılan noktalama işaretleri yazıya ses ve anlam katma noktasında önemli bir görev üstlenir. Noktalama işaretleri Avrupa'da yaygınlaştıktan çok sonra Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* (1860) adlı oyununda kullandığı birkaç işaret ile edebiyatımıza girmiştir. Noktalama işaretlerinin kullanımı yaygınlaştıkça bunlara dair teorik bilgi vermek için de metinler yazılmıştır. Bu metinlerin başında ise Şemsettin Sami'nin *Usûl-i Tenkît ve Tertip* (1886) adlı eseri gelmektedir. Bunun haricinde Hakkı Baha (Pars)'ın da 1327'de yayımladığı *Usûl-i Tenkît* adlı eserinde noktalama işaretlerinin kullanımı hakkında bilgi verilmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda hem noktalama işaretlerinin kullanımı hem de noktalama işaretlerinin ele alınmasıyla ilgili çalışmalarda Hakkı Baha'nın bu eserine değinilmediği görülmüştür. Makalemizde Hakkı Baha'nın adı geçen eseri incelenmiş ve metin Latinize edilmiştir. Bu yolla da noktalama işaretlerinin tarihçesiyle ilgili literatüre kaynak sağlanmıştır.

ABSTRACT

Punctuation marks, which were used very rarely and without system in Turkish literature before Tanzimat, play an important role in adding sound and meaning to the text. Long after the punctuation became widespread in Europe, it entered our literature with a few signs that Şinasi used in his play *The Poetry Marriage* (1860). As the usage increased, texts were written to give theoretical information about them. Şemsettin Sami's work *Usûl-i Tenkît and Tertip* (1886) is a prominent one among the leading texts. In addition, in *Usûl-i Tenkît*, which is a work by Hakkı Baha (Pars) published in 1327, information on the use of punctuation marks is given. In researches, it was seen that Hakkı Baha was not mentioned in studies on both the use of punctuation marks and those related to the handling of punctuation marks. In this context, this work of Hakkı Baha was examined in our article and the text was Latinized and hence a source was provided for the literature on the history of punctuation.

1. Giriş

Noktalama işaretlerinin tarihi, milattan önce ikinci yüzyılda yaşamış Yunan bilgini Aristophanes'le başlar (Şemsettin Sami, 2017:55). Batıda noktalama işaretleri matbaanın gelişmesi ile yaygınlaşırken (Atasoy, 2010:20) bizde ise noktalama işaretleri Batılı anlamda Tanzimat döneminde Şinasi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır.

Batılı anlamda noktalama işaretleri kullanılmadan önce de ba'zı noktalama işaretleri kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Türkçenin en eski yazılı belgeleri olan Orhon Abidelerinde kullanılan tek noktalama işareti iki nokta

(:)’dir. Uygur harfli metinlerde ise sistematik olmayan ve daha çok süsleme amacıyla ba'zı işaretlere rastlanmaktadır. Alman Türkolog A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde Uygur yazıtlarındaki noktalama işaretleri için, “nokta, iki nokta ve nadiren de ikiden fazla noktalar kullanılır” der (Durukoğlu, Büyükelçi, 2018:14-15). Ahmet Caferoğlu ise *Türk Dili Tarihi I* adlı eserinde Uygur yazmalarında kullanılan noktalama işaretlerinden bahsederken Budist ve Mani dinlerine ait metinlerde geçen noktalama işaretlerinin birbirinden farklı olması dolayısıyla bu metinleri daha içeriğine bakmadan ayırmanın mümkün olduğunu söyler (Kalfa, Yayın Yılı Yok: 5-7).

* Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: tuuranguler@hotmail.com

Bu geleneğin devamı olarak noktalama işaretlerinin süsleme amaçlı kullanımı İslami Türk Edebiyatı'nın ilk ürünlerinden olan *Divan-ı Lügati't-Türk* de karşımıza çıkar. Bunun haricinde *Dede Korkut* hikayelerinin Dresden nüshasında cümle sonlarında büyükçe bir nokta işareti kullanılmıştır. 14. yüzyılda Şeyyad Hamza'nın *Yusuf u Züleyha* mesnevisinde de mısralar arasında virgüle benzeyen bir işaret kullanılmış olmakla birlikte noktalama işaretleri Tanzimat dönemine kadar daha çok süsleme amaçlı kullanılmıştır denebilir (Kalfa, Yayın Yılı Yok: 8)

Türkçede Batılı anlamda noktalama işaretleri ilk kez Tanzimat döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Türk noktalama tarihinde Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adlı tiyatrosu önemli yer tutmaktadır. Bu eserin ilk sayfasında parantez, konuşma çizgisi ve nokta ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.

Mu'tarıza () içinde bulunan kelâm yalnız hâli ta'rif içindir.

Şöyle bir hatt-ı ufki ---- söz başına delâlet eder.

Nokta . sözün nihâyetine alâmet olur (Şinasi, 2005:79).

Ahmet Mithat Efendi ise nokta, iki nokta, sıralı noktalar, soru, ünlem, ayraç, köşeli ayraç, konuşma çizgisi gibi işaretlere *Felâatun Beyle Râkım Efendi* adlı eserinde yer vermiştir. Direktör Ali Bey, Moliere'den uyarladığı *Ayyar Hamza* adlı oyunda, soru, ünlem, parantez konuşma çizgisi ve sıralı noktalara da yer vermiştir. Bu dönemde noktalama işaretleri önceleri tiyatro eserlerinde, hikaye ve roman gibi türlerde daha sonra da şiirde kullanılmaya başlanmıştır. Batıdan yapılan çevirilerde de bu işaretlere rastlanır. Yusuf Kamil Paşa'nın Fransızcadan çevirdiği *Terceme-i Telemak*'ta nokta, ayraç ve tırnak işareti kullanılmıştır (Kalfa, Yayın Yılı Yok: 9)

Şemsettin Sami, Türkçede noktalama işaretlerinin nerelerde ve nasıl kullanılacağı hakkında, dönemin yazar ve şairlerinden (Namık Kemal, Ahmet Mithat, Ebuzziyâ gibi) aldığı farklı örneklerle *Usûl-i Tenkîl ve Tertip* adlı eserini iki bölümden oluşturmuştur. Birinci bölümde noktalama işaretleri, ikinci bölümde ise bir metnin tertip ve düzeniyle ilgili yapılması gerekenler anlatılmıştır (Öztürk, 2014:277). Kitâp, 1303 yılında (1886) İstanbul Mihran Matbaasında 130 küçük sayfa olarak Şemsettin Sami'nin Cep Kitâpları serisinden basılmıştır (Öztürk, 2014:277).

Şemsettin Sami bu eserinde, önce noktalamanın tarihçesine ilişkin bilgiler vermiş, daha sonra noktalama işaretlerini sırasıyla;

- (,) Fasıla, Virgül
- (;) Müfreze, Noktalı Virgül
- (.) Katı'a, Nokta
- (:) Şâriha, İki Nokta
- (-) Rabıta, Kısa Çizgi
- () Farıka, Konuşma Çizgisi
- () Mu'tarıza, Parantez
- [] Tefrikıyye, Köşeli Parantez

- («») Mümeyyize, Tırnak işareti
- (?) İstifhamiyye, Soru İşareti
- (!) Teaccübiyye, Ünlem İşareti
- (...) Nukat-ı Takdirıyye, Sıra Noktalar
- (§) Bend, Paragraf İşareti
- (*) Yıldız

olmak üzere başlıca on dört türe ayırmıştır (Öztürk, 2014:280).

Eser ile ilgili bir inceleme yapan Çiğdem Kılıç, eser hakkında "yazı dilinin düzeni, noktalama imlerinin kullanımı gibi konuları içerirken dönemin dil sorunlarına değinen, aynı zamanda yazı dili kurallarının, konuşma dilindeki kullanım biçimlerini de açıklayan, bir anlamda güzel konuşma eğitimi (diksiyon) konusunda da bizleri bilgilendiren önemli bir kaynak niteliğindedir" der (aktaran: Öztürk, 2014:278).¹

Tüm bunlar göstermektedir ki noktalama işaretleri edebiyatımıza Avrupa'da tanındıktan çok sonra girmiştir ve bizdeki geçmişinin Tanzimat Edebiyatı ile başladığı anlaşılmaktadır (Gökşen, 1955:667). Hem noktalama işaretlerinin kullanımı hem de noktalama işaretlerinin ele alınması ile ilgili çalışmalarda ise Hakkı Baha'nın 1327'de yayınladığı *Usûl-i Tenkîl* adlı eserine değinilmediği görülmüştür. Bu anlamda makalemizde öncelikle Hakkı Baha ile ilgili bilgi verilmiş, ardından *Usûl-i Tenkîl* adlı eseri değerlendirilmiş, son olarak da eser Latinize edilmiştir. Bu sayede noktalama işaretlerinin tarihçesi ile ilgili literatüre kaynak sağlanmıştır.

2. Hakkı Baha (Pars)

II. Meşrutiyet döneminin önemli düşünce adamlarından biri olan Hakkı Baha (Pars) (Bursa 1879- 8 Ocak 1942) asker, eğitimci ve siyaset adamıdır. Babası, Baba Efendi Tekkesi Şeyhi Bahaattin Efendi, annesi Nakiye Hanım'dır. Baba soyu, II. Murat döneminde Pars Bey olarak yaşamış Şeyh Abdullah oğlu Bedrüddin Mahmut Beye dayanır. Kendisi gibi Türk düşünce ve siyaset hayatında etkili olan iki kardeşinden biri olan büyük ağabeyi Mehmet Baha Bey ünlü bir bestekâr olup Abdülhak Hamit Tarhan'ın manzum piyesi *Nesteren'i* ve *Makber* şiirini bestelemiştir. Ayrıca Türkiye'nin ilk müzik dergilerinden olan *Alem-i Musiki*'yi yayımlamıştır. Geleneksel Türk musikisi alanında yarattığı pek çok parçanın yanında marşlar ve operetler de besteleyen Mehmet Baha Bey'in çok sayıda şarkı, müzikli temsil ve güfteleri ile birlikte kendisine ait olan çocuk şarkıları da bulunmaktadır (Bozkurt, 2015:12). Küçük kardeşi Muhittin Baha Bey (1885) ise hukuk öğrenimi görmüş, dava vekilliği ve öğretmenlik görevlerinin yanı sıra Milli Mücadele sırasında *Bursa Mecmuası*'nda yazı ve şiirleri ile işgale karşı bilinçlendirme çalışmaları yapmıştır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Bursa milletvekili olarak girmiştir. Mahmut Celal Bey (Bayar) ile Türkiye Komünist Fırkası'nda görev almış, İstiklal Mahkemelerinin kuruluşunda etkin olup bu mahkemenin başkanlığını yapmıştır. 1954'de vefat etmiş ve Emirsultan'da defnedilmiştir.(Akkılıç, 1999:32).

¹ Eserle ilgili bir diğer çalışma için bkzn. Şerife Tuba Derin (Adken), Şemseddin Sami Usûl-i Tenkîl ve Tertip, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Konya, 1997.

Hakkı Baha Bey, Bursa'da Işıklar İdadi-i Askerisinde, İstanbul'da Harbiye'de (Kara Harp Okulu) ve Erkan-ı Harp Mektebi'nde (Harp Akademisi) okumuştur. Eylül 1906'da yüzbaşı rütbesinde iken Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin on kurucusundan biridir (Diğer kurucuları; Kazım Nami Bey, Bursalı Mehmet Tahir, Naki (Yücekök), Talat Bey/Paşa, Rahmi (Arslan), Mithat Şükrü (Bleda), Ömer Naci, İsmail Canbolat, Edip Servet (Tör). Bu cemiyet daha sonra 27 Eylül 1907'de Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile resmen birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alır (Odabaşı, 2015:296). Bu dönemde, Harbiye'den sınıf arkadaşı Mustafa Kemal'i, Suriye'deki sürgün yaşamından firar ederek Selanik'e geldiği sırada Cemiyet'e üye yapmıştır (Akkılıç, 1999:28). Selanik'te görevi esnasında ileri görüşlü düşünceler içeren *Füyuzat* adlı mecmuayı çıkarmıştır. Henüz genç bir subayken çıkardığı bu mecmuada: "Beşeriyetin çocukluk devri mutlakiyette, gençliği meşrutiyette, olgunluk devri ise cumhuriyette geçer" ifadesini kaleme alarak cumhuriyet kavramının henüz dile getirilmediği bir imparatorlukta cumhuriyeti işaret etmiştir.(Tek, Erişim Tarihi: 07.11.2019). Farklı konularda yazılar yayımlayan bu mecmuada Şubat 1909'da ilk Türk sosyalistlerinden Rasim Haşmet Bey de *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı* adlı eserin eleştirel tanıtımını yapmıştır (Odabaşı, 2015:303).

Edebiyata yakın bir ilgi gösteren Hakkı Baha üç buçuk yıllık Selanik yaşamından sonra Bursa Sanayi Mektebi müdürü olarak Bursa'ya geçer. İkinci Meşrutiyet'in ilânından önce 19 Temmuz 1908'de İstanbul'a giden ve Hüseyin Hilmi Paşa'yla ilk kez görüşen kurulda tek asker üye olarak görev alır. II. Meşrutiyet ile birlikte zihinlerde de gerçekleşen devrimler neticesinde Türk düşün hayatı zenginleşmiştir. Devrim'in etkisiyle "Milliyetçilik, İslamcılık, Sosyalizm, Halkçılık ve Batıcılık" gibi kavramlar aydın çevrede daha sık ve serbest tartışılır ve savunulur duruma gelmiştir. Bu dönemde halkçılık, -özellikle de Rus Halkçılığı (Narodnizm)- Hakkı Baha, Reşit Galip, Ömer Seyfettin gibi birçok genç aydının şiarı olmuştur. Türk halkçılığının beslendiği kaynaklardan olan Narodnizm'in (Rus halkçılığı) en dikkat çekici yönlerinden biri, 1873-1874 yıllarında gerçekleştirilen büyük "halka doğru gitme" kampanyasıdır. Rusya'da 1873-1874'te binlerce devrimci genç, "halka doğru" şiarıyla, köylü giysileri giyerek ve büyük bir coşkuyla kentlerden köylere, yani halka doğru gitmişlerdir (Odabaşı, 2015:67). Çarlık rejimini devirmek ve ülkeyi kurtarmak için köylüleri ayaklandırmayı hedefleyen bu kendiliğinden hareket başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da çarpıcı bir örnek olarak kalmıştır. İşte Hakkı Baha gibi dönemin genç dimağları da bu hareketten ciddi şekilde etkilenmişlerdir. Bu düşünceler doğrultusunda Nisan 1909'da *Yeni Asır* gazetesinde çıkan "Zenginlerimize" başlıklı makalesinde, "1908 Devrimi'nin yarattığı coşku ve mutluluk fazla uzun sürmeden karşı karşıya kalınan açlık ve sefâlet gerçeğine parmak basmıştır. Yükselen şikâyetlerin tek bir müşterek hedef (hükümet) bulduğuna ama mevcut koşullarda hükümetin elinden fazla bir şey gelemeyeceğine dikkat çeker ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri gerekçesiyle zenginleri suçlar. Ona göre, hükümet bir "Serseri Nizamnamesi" çıkaracak yerde, zenginlerden nakdi servet vergisi almalıdır."(Odabaşı, 2015:281).

31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) ayaklanmasında, isyancıların saldırılarına hedef olduysa da kurtulmayı başarmıştır. Nisan 1912'de Ertuğrul (Bilecik) milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına girmiş, ancak Ağustos 1912'de Meclis dağılmıştır (Akkılıç, 1999:28). Sadece üç ay yapabildiği bu görevin ardından Balkan Savaşı patlak verince devletin karanlık girdaplar içinde bulunduğu farkında olan idealist Hakkı Baha, Terkos Müfrezesine yedek üsteğmen olarak katılır. Bu görevde bir yıl kaldıktan sonra Bursa'da memurluğa geçiş yapar, memurluk vazifesinden sonra da serbest meslek hayatına atılır.

Bu süreçten sonra kendisini bilimsel çalışmalara veren Hakkı Baha "Mondros Mütarekesi"nin ardından Bursa'da yaşamaya başlar. Milli Mücadele döneminde Bursa'da faaliyet gösterecek ilk savunma örgütü olan Bursa Redd-i İlhak Cemiyeti'nin 1919 Temmuz'undaki kuruluş faaliyetlerine kardeşi Muhittin Baha Bey ile birlikte katılır. Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 1920 Nisan'ında yapılan genel toplantısında ise başkanlığa seçilir (Bozkurt, 2015:16).

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali öncesinde Ankara'ya geçerek orada *İlim, Fen ve Felsefe* adlı bir dergiyi çıkarmaya başlar. Bu dergi çevresinde Ziyâ Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçora, Kâzım Nâmi Duru gibi düşünürleri toplar. Savaştan sonra siyasetten tamamen çekilerek başta pedagoji olmak üzere çeşitli konularda araştırmalar yapar. *Terbiye* adlı bir pedagoji dergisi yayımlar (Akkılıç, 1999: 29).

Hakkı Baha'nın başyazarlık yaptığı bir diğer dergi ise *Genç Müslüman* dergisidir. Derginin alt başlığı "İlmi, Dini, Felsefi Mecmuadır. Şimdilik on beş günde bir neşrolunur" olarak belirtilmiştir. Lakin derginin günümüze kalan tek sayısı -Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'nda- bulunmaktadır ve yayım hayatına dair bilgiler kesinlik içermemektedir. Bursa'da neşredilmiştir. Bahsi geçen nüshada "Mukaddime" başlıklı sunuşta, "... Hürriyet, müsavat, uhuvvet, adâlet mefhumlarından biraz bahsetmeye lüzum gördük" ifadesi geçmektedir (Genç Müslüman Dergisi; Erişim Tarihi: 07.11.2019). Bu ifadeye göre İttihat ve Terakki'nin iktidarı döneminde, bu partinin görüşlerini savunmak üzere yayımlanmıştır. Hakkı Baha Bey, İttihat ve Terakki'nin askeri kanadı dâhilinde yer almıştır. Derginin Hakkı Baha Bey'in Ertuğrul sancağından (Bilecik) milletvekili seçilmesinden evvel 1908 ile 1912 tarihleri arasında, ya da 1912'den sonra yayımlanmış olması ihtimâli ağır basmaktadır (Genç Müslüman Dergisi; Erişim Tarihi: 07.11.2019).

Cumhuriyet kurulduktan sonra Hakkı Baha psikoloji, pedagoji, edebiyat ve kooperatifçilik alanları üzerinde çalışmış, çeviri yapmış ve birçok eser kaleme almıştır. Yaşamının son yıllarında da İzmir'de öğretmen olarak çalışmıştır. Tam olarak hangi yıllarda çalıştığını tespit edememek de *Usûl-i Tenkût (1327)* adlı eserinin kapağında yazılan bilgiye istinaden bir dönem Hüdavendigar Vilayetinde Maârif Müfettiş-i Umûmîliği² de yapmıştır. Mezarı, diğer ağabeyleri gibi Emir Sultan Mezarlığı'ndadır (Akkılıç, 1999:28).

Hakkı Baha, kapitalizmi sevmeyen, Cumhuriyet'in kooperatifçilik aracılığıyla iktisadî ve içtimâî büyük kalkınmalara kavuşacağına inanan, yazılarında sosyalizmin

² Vilayet Maarif Müfettişleri ile ilgili olarak Hasan Yıldız, "Tanzimat'tan Günümüze Maarif Müfettişliği İle İlgili Düzenlemeler Bağlamında Etik

İlkeler", *Türkiyat Mecmuası*, C.24, Güz, 2014, ss:261-284. Makalesine bakılabilir.

etkisi olan Cumhuriyet aydınlarımızdandır. 1908 Devrimi'nin ardından basında sol eğilimli yazılarına rastladığımız Hakkı Baha Pars, aynı Kâzım Nami Duru gibi, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucularından ve önde gelen İttihatçılardandır. Devrimden önce Hakkı Baha, Kâzım Nami ve Vasıf (Çınay) Beyler bir yazı heyeti kurmuş ve inkılap devrinin tarihini yazmaya girişmişlerdir (Odabaşı, 2015: 303). Ankara'nın mücadele dolu günlerinde, henüz laikliğin çok az kişinin dimağında tohum olarak var olduğu bir zaman diliminde, Şeriye Vekâleti'nin hükümette yeri yok diye yazdığı için Şeriye Vekâleti tarafından tutuklanması istenmiştir. Mustafa Kemal ile de Harbiye yıllarından başlayan bir dostluğu bulunmaktadır. Mustafa Kemal, 1906 yılında Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubasını Selanik'te Ahmet Tevfik, Ömer Naci, Mustafa Necip gibi isimler ile birlikte Hakkı Baha'nın evinde kurar. Cemiyet daha sonra Mustafa Kemal'in Şam'a geri dönmesiyle bu bölgedeki etkinliğini kaybeder. Ömer Naci ve Hüsrev Sami ise Paris'e kaçar;

Hakkı Baha'nın ba'zı kaynaklara göre yayımlanmış veyâ yayımlanmamış yirmi kadar eseri bulunmaktadır. Safahat-ı Hayât (Bursa 1909), Tasarruf-ı Mecbûri Müessesesi-i Maliye ve İktisadiyesi (Bursa 1922), Usûl-i Tenkî (İstanbul 1911), Telkîn Nedir? Ruhi Terbiye, Umûmî Psikoloji, Mizaç Bozuklukları, Ruhi Tedavi eserlerinin en önemlileridir.³

Makalemizin konusu olan noktalama işaretleri ile ilgili kitabı *Usûl-i Tenkî* adıyla Muîn-i Hilal Matbaası'nda 1327/1911 yılında yayımlanmıştır. Kitâp kapağında; Müellifi Hüdâvendigâr Vilâyeti Maârif Müfettiş-i Umûmîsi Hakkı Baha yazmaktadır. Kitâp iki kuruştan satışa sunulmuştur. Hüdâvendigâr Vilâyeti, merkezi Bursa olmakla birlikte zamanla genişleyerek Çanakkale, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Sakarya ve Bilecik gibi şehirleri de birleştirmiştir.⁴ Yine Muîn-i Hilal Matbaası da Bursa'da faaliyet yürütmüş bir matbaadır.

3. Hakkı Baha'nın Eserinde Geçen Noktalama İşaretleri

Hakkı Baha'nın *Usûl-i Tenkî* adlı eseri İstanbul Büyükşehir Belediyesine ait Atatürk Kitâplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar bölümünde AE_0549 demirbaş kodu ile Hakkı Baha adına kayıtlıdır. Basım yeri olarak Selanik gösterilmiştir. Basım tarihi ise 1324 (1908) olarak not edilmiştir.⁵ Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi eserin kapağında yazılı olan bilgilere göre eser 1327'de Muîn-i Hilal Matbaasında basılmıştır. Söz konusu matbaa da Bursa'da bulunmaktadır.

Aşağıda eser ve içeriği hakkında değerlendirmeler yapılırken zaman zaman Şemsettin Sami'nin *Usûl-i Tenkî ve Tertip* adlı eserine de göndermeler yapılarak kısmi bir karşılaştırma da yapılmıştır. Bu vesileyle dönemin noktalama işaretleri hakkındaki uygulama birliğine dair kanaatler bir arada verilmeye çalışılmıştır.

Doğrudan “Mukaddime” bölümü ile başlayan eserde Hakkı Baha bu bölümde noktalama işaretlerinin kullanımının önemine değinir. Ona göre bu işaretler kullanılmadıkça okuyucu yazıda anlatılmak isteneni ya güç anlayacak ya yanlış anlayacak ya da anlayamayacaktır. Bunun haricinde noktalama işaretlerinin kitabetin husûsî bir şubesi olduğunu söyler. Hakkı Baha “Mukaddime” bölümünde noktalama işaretlerinin tanım, tarif ve görevini anlatırken şu ifadeleri kullanır;

“*Usûl-i tenkî, 'ibârenin me'alini ta'kidden kurtarmak, muharririn fikrini kârî'e bir vuzuh-ı tâm ile anlatmak, kelimâtın me'âni-i hafîye-i hissiyelerini izbâr ve ihsâs etmek, ve bunu te'mîn eylemek üzere sedaya lazım gelen kuvvet, cezâlet, hiffet, rikkat, şiddet, tizlik, pestlik, kabalık ve vekârı vermek, ya'ni telaffuza ruh, neşâyid-i edebiyeye bir aheng-i musiki bahş etmek için, 'ibâre arasında isti'mâline lüzum-ı kat'i görülen işaret-ı tenkîtiyeyi mahâl ve muvâzî-i lazimesinde isti'mâl edebilmek usûl ve kavâ'idini bildiren bir şu'be-i mahsûse-i kitâbetdir.*” (Hakkı Baha, 1911:1).

Yazar, Şemsettin Sami'nin değindiği noktalama işaretlerine benzer bir yol izleyerek eserinde bu noktalama işaretlerini açıklar. Öncelikle “batı dillerinde mevcut olup bizim dilimizde de kabul edilen” diye tanımladığı işaretleri eserde Fransızcaları ile birlikte şu şekilde sıralar;

“*Elsine-i garbiyede 'umûmiyetle mevcûd olup lisânımızda 'aynı suretle kabul edilen işaret-ı tenkîtiye şunlardır:*

Virgüle , *Fasıla*

Point virgüle ; *Müfreze*

Point . *Kat'a*

Deux point : *Şariha*

Trait d'union - *Rabıta*

Tarî horizontal ---- *Farika*

Parantaise () *Mu'tarıza*

Crochet [] *Tefrikiye*

Guillemet “ “ *Mümeyyize*

Point d'interrogation ? *İstifhamiye*

Point d'exclamation ! *Taaccübiye*

Points de supention ... *Nukat-ı takdîriye*

Şemsettin Sami'de on dört olarak belirlenen noktalama işaretleri burada on iki olarak listelenmiştir. Ayrıca bu eserde fazladan olarak her bölümden sonra “Temrîn” (Alıştırma) bölümü de konulmuştur. Yazar, kitabı

³ <http://www.yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id=795> erişim tarihi 07.11.2019. Not; Usûl-i Tenkî adlı eserin her ne kadar İstanbul'da 1911'de yayımlandığı yazılmış olsa da eseri temin ettiğimiz Atatürk Kitâplığı e-Kaynaklar bölümünde eser Selanik'te 1908'de yayımlanmıştır bilgisi yer almaktadır. Ancak kitabın başka bir yerden temin ettiğimiz kapağında ise Muîn-i Hilal Matbaasında 1327/1911 senesinde basıldığı yazmaktadır. Bu matbaa ise Bursa'da bulunmaktadır.

⁴ <https://tarihvemedeniyet.org/2009/10/hudavendigar-vilayeti.html> Erişim Tarihi, 10.12.2019 Hüdâvendigâr Vilâyeti hakkında kapsamlı bilgi almak

için bkz: Coşkun Subaşı, Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnamelerine Göre Bursa Sancağı İdaresinde Bulunan Kurum, Çalışanlar ve Demografik (Nüfus) Yapı (H.1287-1288-1289-1290-1291-1292-1293-1294-1295) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Kütahya 2007.

⁵Söz konusu esere dipnottaki linkten ulaşılabilir. <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTumu=hakk%C4%B1%20baha&bolumsanal=001> Erişim tarihi, 18.10.2019

öğrencilere okutacak öğretmenlere de eserin başında bir ihtarda bulunur. “*Mu'allim efendiler bu işaretlerin isimlerini ezhan-ı şakirdanda tamamıyla takrîr için defâ'atla sual cevab etmelidirler.*” (Hakkı Baha, 1911:1) der.

Bundan sonra kitâp fasıla (virgöl) bölümü ile devam eder. Yazar fasılanın genellikle vav-ı âtîfa makamında kullanıldığı gerekçesi ile öncelikle vav-ı âtîfadan bahseder. Çeşitli tanım ve örneklerle tamlamanın Arapça, Farsça ve Türkçedeki kullanımlarını açıkladıktan sonra fasılanın vazifesini ifade edip fasılanın kullanım yerleri hakkında bilgi verir. Şemsettin Sami'nin kitabında virgöl (fasıla) ile ilgili on altı maddelik kullanım yeri açıklaması bulunurken bu kitâpta otuz beş maddelik bir açıklama bulunmaktadır. Bunun dışında üçüncü ve dördüncü temrîn bölümlerinde toplam on üç alıştırmaya örneği verilmiştir.

Bu bölümün ardından müfreze (noktalı virgöl) bölümü gelir. Vazifesi açıklamasından sonra kullanım yerleri hakkında bilgi verilir. Yine Şemsettin Sami, noktalı virgöl yani müfreze üç maddelik bir açıklama getirirken Hakkı Baha bunu on bir madde ile açıklamıştır. Beş alıştırmalık temrîn bölümünde ise müfreze ve fasılanın birlikte kullanımını istemiştir.

Bir diğer işaret ise katia (nokta)dır. Hakkı Baha bunun da vazifesini ve kullanım yerini açıkladıktan sonra altıncı temrîn bölümünde dört örnek cümle vererek şariha (iki nokta) bölümüne geçer. Vazifesi bahsinden sonra dört ayrı kullanım yerinden söz eder. Yedinci temrîn bölümünde ise üç örnek verip rabita (kısa çizgi) işaretini anlatır. Benzer şekilde işaretin vazifesini anlattıktan sonra kullanım yerlerini beş madde halinde verir. Bu işaret Şemsettin Sami'de iki madde ile özetlenmiştir. Sekizinci temrîn bölümünde ise kısa alıştırmalar bulunmaktadır. Yazar daha sonra farika (konuşma çizgisi) bölümüne geçer. Vazifesinden sonra beş maddelik bir kullanım yeri bilgisi verir. Bu bölümde temrîn yoktur. Ardından mu'tariza (parantez) işareti gelir. Kullanım yeri olarak iki madde sayar. Burada da temrîn bölümü yoktur. Mu'tariza işareti ile aynı görevi gören tefrikiye (köşeli parantez) işaretinde ise yine temrîn yoktur ve parantez (mu'tariza) ile aynı görevi gördüğünü ifade eder. Sonraki işaret ise mümeyyize (turnak işareti)dir. Üç kullanım yeri maddelenir ve dört alıştırmalık bir temrîn bölümü bulunur. Ardından istihâmiye (soru işareti) kısmına geçer. Dört ayrı kullanım yeri saydıktan sonra dört mülahaza ile konuya açıklık getirir. Taaccübiye (ünlem) işaretinin ise altı kullanım yeri ve bir mülahazası vardır. Son olarak nukat-ı takdîriye (sıralı noktalar) işareti ele alınır ve üç maddelik kullanım yerinden sonra kitâp tamamlanmış olur.

Burada noktalama işaretleri tamamlanırken, Şemsettin Sami'de ayrıca bent ve yıldız maddeleri de bulunmaktadır. Ayrıca Şemsettin Sami'nin kitabının ikinci bölümü Usûl-i tertip bölümüne ayrılmıştır ki Hakkı Baha bu hususta bir şey yazmamıştır. Zîrâ bu bölüm daha çok matbaa teknikleri ile ilgili bir durumdur. Şemsettin Sami de kitabının ilgili bölümünün başında bu durumu açıklar;

“*Fenn-i tibat müstakil bir fen olup, böyle bir risalenin sahifelerine sığdırılabilecek kadar ihtisarı mümkün değilse de, maksadımız fenn-i celil-i mezkurun tafsîlatına girişmek olmayıp, zaten bu risale dahi matbaacılara mahsus olmadığından,*

mücerret bahsimizin teshil-i ifhamı için, ve bir de matbaacı ve müretteplere Usûl-i tertip ve tanzimce memleketimizde ihmal altında kalan ba'zı kavaidi ihtar etmek üzere, fenn-i tibat hakkında biraz malumat-ı mücmele-i iptidaiye itasına mecbûr olduk.” (Şemsettin Sami, 2017: 93).

Yazarın eserinin tamamı Latinize edilip makaleye eklendiğinden noktalama işaretlerinin vazifesi ve kullanım yerleri ile ilgili bilgiler tekrar olmaması açısından değerlendirilmeye alınmamıştır. Eser Latinize edilirken ise günümüz okuyucusunun rahat okuyup anlaması için transkripsiyon işaretlerinin kullanımı tercih edilmemiştir. Mümkün merteye günümüz imlasına yakın bir dil kullanılmıştır. Bu yüzden d-t ünsüz harfleri ya da a-e, u-ı gibi ünlü harfleri günümüz ses yapısına uygun hale getirilmiştir. Osmanlı alfabesinde büyük-küçük harf ayrımı bulunmadığından yazarın örnek cümlelerinde kullandığı özel isimlerin ilk harfi büyük harf ile yazılmış ve özel isimlere gelen çekim ekleri ayrılmıştır. Yine noktadan sonraki ilk harf ve paragraf başları bugünkü imlaya uygun olarak büyük harfle yazılmıştır. Hakkı Baha'nın bu eseri yazmaktaki öncelikli amacı noktalama işaretleri hakkında bilgi vermek ve kullanım yerleri ile ilgili örnekler vermek olduğundan metin içindeki herhangi bir noktalama işaretine bugünkü kullanıma göre farklı da olsa müdahale edilmemiştir.

4. Sonuç

Bu çalışmada günümüzde dahi kullanımında bir birliktelik sağlanamayan noktalama işaretleri ile ilgili geçmişte yapılan çalışmalara değinilmiştir. Bu doğrultuda yazılan ve öncelikli amacı noktalama işaretleri hakkında bilgi vermek ve kullanım birliği sağlamak olan eserlerden biri Şemsettin Sami'nin *Usûl-i Tenkîr* adlı eseridir. Bir diğer eser ise Hakkı Baha tarafından yazılan *Usûl-i Tenkîr* adlı eserdir. Şemsettin Sami'nin eseri hakkında birkaç çalışma bulunmasına rağmen Hakkı Baha'nın yazmış olduğu esere çalışmalarda yer verilmemiştir. Bu çalışmanın öncelikli amaçlarından biri ilgili eserin dikkatlere sunulmasını sağlamaktır. Bir diğer amacı ise Türk siyaset ve düşünce hayatında önemli bir yeri bulunan bir aileye mensup olan Hakkı Baha hakkında günümüze kadar etraflı bir inceleme yapılmamış olmasıdır.

Modern Türk edebiyatının ilk dönemlerinde yazılan her iki eserde de noktalama işaretlerinin Türk edebiyatında ve Türk yazı geleneğindeki kullanımına yer verilmiştir. *Şair Evlenmesi* oyunu ile başlayan modern noktalama işaretlerinin kullanım amaçları ve kullanım yerleri hakkında her iki eserde de ayrıntılı bir bilgilendirmenin olduğu görülmüştür. 1860'da yayınlanan *Şair Evlenmesi*'nde sadece üç noktalama işareti kullanılırken zaman içinde bu işaretler hem çoğalmış hem de yaygınlaşmıştır. Bu açıdan Şemsettin Sami'nin 1886'da yayınladığı eserinde on dört noktalama işareti yer verilmiştir. Yirmi altı yıl içinde noktalama işaretlerinin bu yaygınlığı dikkate değerdir. Yine ayrıca 1327/1911'de Hakkı Baha tarafından yazılan eserde ise on iki noktalama işareti yer verilmiştir.

Hakkı Baha eserinde Batı dillerinde genellikle kullanılan ve Osmanlıca'da da aynı suretle kabul edildiği söylenen noktalama işaretlerini sırasıyla verir. Buna göre; fasıla, müfreze, katı'a, şariha, rabita, farika, mu'tariza, tefrikiye, mümeyyize, istihâmiye, taaccübiye, nukat-ı takdîriye gibi

isimlendirmeler yapılmıştır. Bu isimlendirmelerin ise zaman içinde Türkçe'de değişikliğe uğradığı görülür. Son olarak Türkçe'de standart bir kullanım sağlanması için daha fazla çalışmanın yapılması gerekliliği anlaşılmıştır.

Aşağıda söz konusu metnin Latinize edilmiş hali bulunmaktadır. Makalemizin temel amacı bugüne kadar noktalama işaretlerinin tarihçesi hakkında yapılan çalışmalarda kendisine yer verilmeyen bir eseri ön plana çıkarmaktır.

Kaynakça

- Akkılıç, Y. (1999). Yakın Geçmişten Üç Kardeşin Portresi Mehmet Baha, Hakkı Baha, Muhittin Baha, *Bursa Defteri*.2. 26-33.
- Atasoy, F. O. (2010). *Türkçede Noktalama*. İstanbul: Özel Kitâplar.
- Bozkurt, C. (2015). Milli Mücadele Döneminde Muhittin Baha Pars *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 56.11-32.
- Derin (Adken), Ş. T. (1997). *Şemseddin Sami Usûl-i Tenkît ve Tertip*. Yüksek Lisâns Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Durukoğlu, S., Büyükelçi, B. (2018). Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Kullanımı ve Tarihi Gelişimi, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. 6(14). 11-26.
- Gökşen, E. N., (1955), Noktalama İşaretlerinin Dünü ve Bugünü, *Türk Dili Dergisi*. IV(47) 665-669.
- Hakkı Baha. (1327). *Usûl-i Tenkît*. Bursa: Muîn-i Hilal Matbaası.
- Kalfa, M. (Yayın Yılı Yok). *Türkçede Noktalama*, Ankar:Yargı Yayınevi.

Odabaşı, İ. A., (2015). *II. Meşrutiyet Basınında Halkçılık Köycülük Sosyalizm*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Öztürk, M. (2014). *Şemsettin Sami'nin Hayâtı, Edebî Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.

Subaşı, C. (2007). *Hüdavendigâr Vilayeti Salnamelerine Göre Bursa Sancağı İdaresinde Bulunan Kurum, Çalışanlar ve Demografik (Nüfus) Yapı (H.1287-1288-1289-1290-1291-1292-1293-1294-1295)*.Yüksek Lisâns Tezi.Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Şemsettin Sami. (2017). *Usûl-i Tenkît ve Tertip*, (Yayına Hazırlayan; Mahir Kalfa). Ankara: kaçâğ Yayınları.

Şinasî. (2005). *Bütün Eserleri*, (Yayına Hazırlayan; İsmail Parlatır, Nurullah Çetin). Ankara: Ekin Kitabevi.

Yıldız, H. (2014). Tanzimat'tan Günümüze Maarif Müfettişliği İle İlgili Düzenlemeler Bağlamında Etik İlkeler, *Türkiyat Mecmuası*. 24. 261-284.

İnternet Kaynakları

- Genç Müslüman Mecmuası, Erişim Tarihi 07.11.2019
<http://katalog.idp.org.tr/dergiler/19/genç-musliman>
- <http://aturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aTu mu=hakk%C4%B1%20baha&bolumsanal=001> Erişim Tarihi, 18.10.2019
- <http://www.yesilbursadergisi.com/mobil/koseyazisi.php?id =795> Erişim tarihi 07.11.2019.
- <https://tarihvedenediyet.org/2009/10/hudavendigar-vilayeti.html> Erişim Tarihi, 10.12.2019
- Tek, K. Mustafa Kemal'in Dostu Hakkı Baha Kimdir Bilin Var Mı? Erişim Tarihi: 07.11.2019
<http://www.gercekedebiyat.com/haber-detay/mustafa-kemalin-dostu-hakki-baha-pars-kimdir-bilen-var-mi-kemal-tek/2317>

Usûl-i Tenkît**Müellifi****Hüdâvendigâr Vilâyeti Maârif Müfettiş-i Umûmîsi****Hakkı Bahâ****Bursa- Hükûmet Civârında Muîn-i Hilâl Matbaası'nda
Tab Olunmuştur**

1327

Fiyâtı İki Kuruştur**Mukaddime**

Usûl-i tenkît, ibârenin meâlini ta'kitten kurtarmak, muharririn fikrini kâri'e bir vuzûh-ı tâm ile anlatmak,

kelimâtın meânî-i hafîye-i hissiyelerini izbâr ve ihsâs etmek ve bunu te'mîn eylemek üzere sedâya lâzım gelen kuvvet, cezâlet, hiffet, rikkât, şiddet, tizlik, pestlik, kabalık ve vekârı vermek, yâni telaffuza rûh, neşâyid-i edebîyeye bir âheng-i mûsikî bahş etmek için, ibâre arasında isti'mâlîne lüzûm-ı kat'î görülen işârât-ı tenkîtiyeyi mahâl ve mevzâ-ı lâzîmesinde isti'mâl edebilmek usûl ve kavâitini bildiren bir şu'be-i mahsûsa-i kitâbettir.

Bu işârât kullanılmadıkça kâri' okuduğu bir ibârenin meâlini ya güç anlar ya yanlış anlar, yâhût hiç anlayamaz.

Esnâ-yı tekellümde efkârımızı muhâtaba ifhâm ve telkîn için sesimize tarz-ı telaffuzumuza verdiğimiz âhenk, sekt ve fâsılalar husûl-i maksadımıza nasıl muâvenet ediyorlarsa, yazılarımızda da kâri' bunların mazhâr-ı muâveneti edebilmek için harflerden kelimelerden başka bir takım eşkâl-i mahsûsaya daha ihtiyâç vardır ki, işte bu ihtiyâcı işârât-ı tenkîtiye te'mîn ve tatmîn eder.(4) Musîkîde ba'zı öyle nukât-ı dakîka-i san'at vardır ki, neşâyid-i musîkiyeye rûh verir. Farazâ: Mevâki-i lâzîmesinde verilen bir fâsıla ba'zen bir darbe-i mızrâp, bir tevakkuf-ı ânı, bir istihâmı, bir teheddî, bir istihâmı ifhâm edebilir. İşte kelimâtın meânî-i hafîye-i hissiyelerini ifhâm için de ba'zen böyle tevakkuflara fâsılalara sektelere ihtiyâc-ı hakîkî hiss olunur.

Kur'ân-ı Azîmu's-şân ki ser-â-pâ bir lisân-ı bî-adîl-i belâgattir. Onda da esâtîz-i kırâat ve tecvîd tarafından aynı ihtiyâç hiss edilmiş ve "secâvend" nâmıyla bir takım işârât vaz' olunmuştur ki işte şu işârât, mebhûs-ı anımız olan işârât-ı tenkîtiyeden başka bir şey değildir.

İşârât-ı tenkîtiye, her lisânın şîve-i mahsûsuna aksâm-ı kelâmına usûl-i terkîb-i cümeline tarz-ı ifâde-i kelâmına göre tebeddül ettiğinden hiçbir lisânın usûl-i tenkîti tamâmen aynen diğer bir lisâna kâbil-i nakl ve tercüme değildir.

Lisân-ı Osmânî nâmı altında cem' edilen elsine-i selâse kavâitinin icâbât-ı tabîiyesinden olan teşettüt-i usûl, kelimâtın suver-i muhtelifede kırâat ve telaffuzunu icbâr ettiği, ve bu mecbûriyet elsine-i garbiyenin hemen hiçbirisinde bulunmadığı cihetle doğrudan doğruya Fransızcadan tercüme edilen usûl-ı tenkît lisânımıza kâbil-i tatbîk olamaz.

Gerçi diğer bir lisândan istiâne, istiâre etmeyerek teşekkül etmiş hemen hiçbir lisâna sâf gösterilemez ise de ale'l-umûm akvâm-ı garbiye kendi lisânlarına elsine-i sâireden aldıkları kelimât-ı müsteâreyi, kavâitiyle (5) berâber almayıp, yalnız lisânın ihtiyâc-ı hakîkîsi olan kelimâtı kabul ettiklerinden, aldıkları o gibi kelimâta tasarrufa muktedir, binâen aleyh kendi lisânlarına tatbîke kâdir olduklarından o gibi lisânlarda teşettüt-i usûlî mücîp olacak. Dolayısıyla usûl-i tenkîti şâmil ve vâsî kılacak bir mecbûriyete tesâdüf etmiyorlar. Benâber-în her lisânın usûl-i tenkîti bizinkine nazaran basît, ve bizde işârât-ı tenkîtiye isti'mâlî her lisândan ziyâde taht-ı mecbûriyettedir. (6)

1

İşârât-ı Tenkîtiye

Elsine-i garbiyede umûmiyetle mevcût olup lisânımızda aynı sûretle kabul edilen işârât-ı tenkîtiye şunlardır:

Virgüle	, Fâsıla
Point virgüle	; Müfreze
Point	. Kâtı'a
Deux point	: Şâriha
Trait d'union	- Râbita ⁶
Tarit horizontal	---- Fârîka ⁷
Parantaise	() Mu'tarîza
Crochet	[] Tefrîkiye
Guillemet	“ “ Mümeyyize
Point d'interrogation	? İstifhâmiye
Point d'exclamation	! Taaccübiye
Points de supention	... Nukât-ı takdîriye

Bunlardan yalnız fâsıla, müfreze, istifhâmiye işâretleri –bi'l-umûm elsine-i garbiyenin (İspanyolca müstesnâ) resm-i hattı soldan sağa doğru imtidât ettiği için- elsine-i garbiyede (, ; ?) şeklinde müsta'mel (7) ise de bu sûretle isti'mâlleri, yazıya sağdan başlamak i'tibâriyle, resm-i hattımıza muvâfık gelmediğinden o sûretle kabûle mecbûruz.

Ba'zıları cümlelerin ibtidâsında bulunan basît müsnedün-ileyhten sonra (;) şu şekilde bir işâretin vaz' ve isti'mâline lüzûm gösteriyorlarsa da, mebbas-ı mahsûsunda tafsîl olunacağı vechile, bunun vazîfesini ba'zen fâsıla, ba'zen müfreze ifâ edebileceğinden ayrıca bir işâret ihdâs ve kabûlüne hâcet yoktur.

Temrîn

1

İstifhâmiye, taaccübiye, nukât-ı takdîriye, fâsıla, mümeyyize, tefrîkiye, kâtı'a, şâriha, mu'tarîza, fârîka râbita işâretlerini gösteriniz.

2

— . ; , ; , ---, ' ? , ! , ... , “ “ , [], ()

Bu işâretlerin isimlerini yanlarına yazınız.

İhtâr.--- Muallim efendiler bu işâretlerin isimlerini ezhân-ı şakirdânda tamâmiyle takrîr için defâ'atle suâl cevâp etmelidirler.

Fâsıla

Fâsıla, ekseriyetle vâv-ı âtıfa makâmında kullanıldığı için evvelâ biraz (8) vâv-ı âtıfadan bahs edelim:

Vâv-ı âtıfa, sûret-i telaffuzuna nazaran mafsûle, mevsûle nâmıyla iki kısımdır. Vâv-ı mafsûle, ma'tûf ile ma'tûfun-aleyh arasında mevzû olarak meftûh veyâ mazmûm okunur. Kâide-i Arabiye veyâ Türkiye ile yapılan mürekkebât-ı atfiyede meftûh, kâide-i Farişiye ile yapıp ma'tûfun-aleyhin nihâyeti hurûf-ı imlâdan biriyle nihâyetlenen mürekkeb-i atfî ve atf-ı tefsîrlerde mazmûm okunur: “Bi'l-izzî ve'l-ikbâl, güzel ve çirkin, şâdi ve nâ-şâdi teşne ve gürisne” gibi.

Ol zâhidin ağlar yer ü gök hâline yârin

Kim içmeye destinden anın câm-ı musaffa

ve

Tüfenk ü topuna hasmın gelir o ânda sükûn

Beyit ve mısra'ındaki “yer ü gök” ve “tüfenk ü top” mürekkeb-i atfîlerinde vâv-ı atfîlerin vâv-ı mevsûle olarak îrâdı muhâlif-i kâidedir.

Cümleleri atf eden vâvlar meftûhdur: “Biraz durdu; ve mütefekkir bir nigâh ile denize bakarak yavaş sesle ilâve etti.” gibi.

Vâv-ı mevsûle hurûf-ı imlâdan birisiyle muntehî olmayan ma'tûf-ı aleyhi hâvî mürekkebât-ı atfiye-i Farişiyede kullanılır; ve kendi okunmayıp mâkablindeki harfî zamme ile okutur: “Gam u şâdi, handân (9) u raksân, lertzân u gürizân, rûz u şeb, şâm u seher, leyl u nehâr. “ gibi.

Ecnebî kelimeler de Türkçe i'tibâr olunur.

Fâsılanın vazîfesi.--- fâsıla ; ibâre arasında kendisinden evvel gelen kelimenin telaffuzuna öyle bir âhenk; savta öyle bir fâsıla verir ki, o kelimedden sonra aynı cümleyi mütemmim, aynı maksada hâdim diğer kelimelerin daha bulunduğu anlaşılır. Onun için bu kelimenin ilk hecesinin telaffuzundaki savt, son heceden daha pest olmalıdır. Yani, son hecenin savten tîz bir noktada bırakılması icâb eder ki, bu sûret-i telaffuz nâ-tamâmî-i mânâyı ifhâm etmekle berâber kâri' o kelimeye atf olunacak daha ba'zı kelimâta intizâra ihzâr eder. Savta verilen şu âheng-i telaffuz bi'l-hassa vâv-ı âtıfa makâmında isti'mâl olunan fâsılalarda verilir. Diğer zamânlarda bu, telaffuza yalnız küçük bir fâsıla itâ eder.

Fâsılanın mahall-i isti'mâli -1- bir cümlede taaddüd eden müsnedün-ileyhin arasına konulur: “İffet, ismet, rikkât, şefkât, bir kadının fazâil-i neseviyesindedir.” ve “ hikmet, kimya, kozmografya, cebir, müsellesât, mekâtib-i idâdiye derslerindedir.” gibi.

Bu gibi mevâkide sonuncu ma'tûfdan sonra fâsıla konulmak mutâd değilse de koymak muvâfıktır. Çünkü telaffuzda fâsıla vardır.

Taaddüd eden müsnedün ileyhler mürekkep de olsalar aralarına yine fâsıla (10) konulmalıdır. “feleğin zulfu, dehrin cevri yetişmiyor da bir de siz köylüyü böyle gadirlerle dağdâr mı edeceksiniz?” gibi.

Ma'tûf birden ziyâde olur. Ve cümlesi bir edâtla müşterek bulunursa sonuncu ma'tûfdan mâadâsından vâv-ı âtıfanın hazfîyle yerlerine fâsıla konulur ise de sonuncu ma'tûfdan evvel vâv-ı meftûhayı ibkâ etmek muvâfık-ı şive-i lisândır. : “Bir asker, gayret, hamiyet, şecâat, ve fedakârlığı kendisine sîfât ve san'at ittihâz etmelidir.” burada mânen müşterek bulunan mef'ûlün-bih edâtını diğer ma'tûfalarda da izhâr etmek “fedakârlık” dan evvelki vâva lüzûm kalmaz. O hâlde ibâre şöyle olur: “ Bir asker, gayreti, hamiyeti, şecâati fedakârlığı kendisine sîfât ve san'at ittihâz etmelidir.

Sonuncu ma'tûf “vesâire, ve gayrihim, ve emsâli” gibi bir kelime-i teşmîl ise vâvın hazfî caiz olmaz.

2- Mukayyet ve mütemmim olan müsned ile müsnedün-ileyh arasına konulur: Vatan ve milleti uğruna

⁶ Metinde genelde satır sonlarında kullanılan ve heceleri bölmek için kullanılan kısa çizgi olarak geçmektedir.

⁷ Metinde konuşma çizgisi olarak yer alır.

cân siperâne hizmet edenler, dareynde mazhâr-ı feyz ve necât olurlar.” gibi.

Burada dikkat olunacak bir şey var: Bir cümle, yalnız erkân-ı cümleden ibâret bulunur, ve erkân-ı cümleden her ikisi mukayyet bulunmaz ve bunlardan birisi üzerine nazar-ı dikkati celp etmek matlûp olmazsa erkân arasına hiçbir işâret vaz’ olunmaz. Fakat bir cümlede müsnedün-ileyh ve müsned mukayyet olursa mutlakâ fâsıla ile tefrîk olunmak lâzımdır. Meselâ: (11) “Her gün bir başka sûretle zihnime küşâyîşler veren şu son ümidim de mahv oldu.” cümlesinde fâil-i mukayyet olan “ümidim”den sonra fi’l-i mukayyet olmadığı için fâsılaya lüzûm yoktur. Fakat “mahv oldu” fiilini takyît edecek olur isek, o zamân fâilden sonra fâsılaya lüzûm vardır. Meselâ : “Her gün bir başka sûretle zihnime küşâyîşler veren şu son ümidim de, hufre-i ademe münthâ olan o râh-ı zalâm-ı âgehîde diğerlerine peyrev olarak mahv oldu.” gibi.

Bu mukayyet müsnedün-ileyhler tekerrür ettiği hâlde her birisinden sonra yine fâsıla konulmak iktizâ eder: “Vatan ve milleti uğurunda cân-siperâne hizmet edenler, vezâif-i mukaddese ifâsı için istisgâr-ı hayâtta çekinmeyenler, dareynde mazhâr-ı feyz u necât olurlar.” gibi

3- İki mürekkep atfiyi atf u rabt eden vâv, meftûh okunmak lâzım gelirse de, vâvların kesret-i tekerrürü lisân ve sem’e tekallût bahş olacağından, bunun hazfiyle yerine fâsıla işâreti konulur: “Handân ve raksân ve dahhâk ve nâzân” denilecek yerde “handân u raksân, dahhâk u nâzân” gibi

Mürekkep atfilerde ma’tûfun hâvî olup ma’tûf-ı aleyhde mukadder olan her hangi bir edâtın ma’tûf-ı aleyhte de izhârıyla—birinci maddede zikr olunduğu vechile—vâv-ı âtufanın hazfi ve yerine fâsıla konulması muvâfıktır. (12)

Rahat yaşamak istersen olma cihânın
Zevkında, sefâsında, gamında kederinde.

gibi ki buradaki fâsılalar vâv-ı âtufaları istihlâf etmiştir.

Fakat bir ma’tûf-ı aleyh ile bir ma’tûfdan müteşekkil mürekkep atfilerden ma’tûfî bir edâtı hâvî olanların vâv-ı âtufasının hazfiyle yerine fâsıla koymak muvâfık olmaz, çünkü kârî’ ma’tûf-ı aleyhi, müsnedün ileyh, ma’tûfu, müsned yâhût mütemmim olarak kabûl edebileceğinden tereddüt ve iştibâhı mücîp olur. Bu gibi hâllerde ya vâvı ibkâ etmeli, yâhût edâtı ma’tûf-ı aleyhde teşmîl ederek vâvı hazf eylemelidir. Meselâ: “Hayvanî, nebâtî “sûretindeki bir ibâreyi “hayvân, nebâtî” şekline koyacak olursak mezkûr tereddüt ve iştibâh hâsıl, binâen aleyh mânâ muakkat olacağından ya evvelki sûrette vâv-ı âtufa ile edâ eyleyerek “hayvân ve nebâtî” sûretinde, yâhût mef’ûlün-bih edâtını ma’tûf-ı aleyhde teşmîl ederek evvelki sûrette yazmalıdır.

4-Bir cümlelerin müsnedün-ileyhi cümlelerin başında bulunmak iktizâ ederken hasbe’l-üslûp ortada bulunursa, tebdîl-i mevki eden müsnedün-ileyhin tarafeynine fâsıla konulur. “Bu manzara-i bediânın karşısında, insân mebhût ve müstağrâk olur.” gibi

5- Cümel-i ibtidâiyeden sonra vaz’ olunur: “Cenâb-ı Hak hâlık-i kâinatı ki, her zerre onun vahdâniyetine şehâdet eder.” gibi.

Ba’zıları fâsılayı (ki)den evvel korlarsa da telaffuzda fâsıla (ki)den sonra olduğundan sonra konulmalıdır. (13)

6-Bir cümlede taaddüt eden müsnetlerin aralarına konulur: “Size geçen gün takdîm ettiğim Ahmet Bey; çalışkan, zekî, ve nâtika-perdâzır.” gibi.

7-Cümel-i haberiyeğin aralarına vaz’ olunur: “Ebnâ-yı cinsine hizmet etmeğe vakf-ı hayât edenler, ibkâ-yı nîk nâm eder. Müşârün bi’l-benân olur.” gibi.

8-Bir fâile âit müteaddit mef’ûlleri tefrîk eder: “Öyle bir lisân ki... neye teşbîh edeyim, bilmem?... Bir rûh-ı mütekellim kadar belîğ olsun; bütün kederlerimize neşvelerimize, düşüncelerimize; o kalbin bin türlü inceliklerine fikrin bin çeşit derinliklerine heyecânlara, tehevvlere tercümân olsun ...” ve “Bütün arkadaşlarından, anasından babasından, hattâ kendi nefsinden bile artık nefrete benzer bir şey hiss ediyordu.” ve “o gece, bütün dağlarda, denizlerde, uçurumlarda yuvarlandı.” gibi.

9- Bir mevsûfun sıfât-ı müteadditesini tefrîk eder: “Bî-âhenk, bî-vezin âletlerden mürekkep bir garîbe-i musikîye gibi, mukaddimesiz, münthâsız sözleri, kırık dökük muhâvereler ta’kîp ediyordu, çok içilmiş çok yenmiş zamânlara mahsûs bir adem-i ittîrâd-ı efkâr, bir cereyân-ı serseri-i lisân ...” gibi

10-Bir muzâfun-ileyhin müteaddit muzâflarını ayırır: “Her şey birbirine karışmış, babası, vâlidisi, hemşiresi bu gürültünün (14) içinde şaşırılmış?..” gibi.

11-Bir muzâfın müteaddit muzâfun-ileyhlerini tefrîk eder: “Âferînâmelerin tahsîn ve imtiyâz varakalarının kolunun altında biriken yaldızlı mücellit kitâpların, gûyâ hevâ-yı mestî-âver sevdâsıyla gaşy olmuş...” gibi.

12- Aynı maksadı ifhâma hâdim mürekkebât-ı nâkisa-i müteâkibenin arasına konulur:

Destinde ey semâ-yı şitâ tûde tûdedir:
Berg-i semen, cenâh-ı kebûter, sehâb-ı ter. gibi

Bu elfâz ve mürekkebât, müterâdif de olabilir: “Bir yevm-i mahsûs, bir yevm-i müstesnâ idi; o rûbesinin işârât-ı resmîyesi, bir sebîl-i ziyâ gibi, bâzularının üzerine dökülen parlak apoletleriyle...” gibi.

13-Türkçe mürekkebât-ı izâfiyede izâfet-i ihtisâsiye muzâfî mukayyet olan muzâfun-ileyhlerden sonra vaz’ olunur: “Şecî bir askerinin, kalpleri teshîr eden evzâ-ı cündiyânesi..” ve “boruların hatveleri teşvîk eden âheng-i ma’denîsi..” gibi.

Ba’zı mücerret kelimeler vardır ki kendisinden sonra muzâf hâlinde bir kelime geldiği için bu iki kelime muzâfun ileyhi muayyen olan bir izâfet-i ihtisâsiyeye benzer. Tabîdir ki, mukayyet olmayan izâfet-i ihtisâsiyenin haddeyni arasına fâsıla konulmaz. Hâlbuki böyle zamânlarda, tereddüd izâle için konulmak lâzım gelir: (15) “Toprak, serveti sînesinde saklar; sa’y ve amel, onu cebren istihsâl eder.” gibi ki burada (toprak)tan sonra fâsıla konulmazsa “toprak serveti” gibi bir mürekkep izâfî telakkî olunabilir. [müfreze bahsine de müraca’at olunsun.]

14-Aynı fâile âit müte’addit ve müte’akkip fiiller arasına konulur: “Bugün Ahmed Efendi’de müstesnâ bir hâl vardı: İdarehâneye geldi. Oturdu, düşündü, düşündü, hiçbir

şeye karar veremeyenlere mahsûs bir tereddütle, kalktı, dolaştı....” gibi

Fâiller müşterek olmak şartıyla, taaddüt eden fiiller, birer mef’ûl ile berâber gelse, yine aralarına fâsıla konulmak iktifâ olunur: Dağınık çamaşırları topluyor, açık kalmış bir sandığı kapıyor, masanın çekmesini îade ediyor, çekmecenin anahtarını çeviriyor, duramıyor, bir seferinin hânesinde terk ettiği yadigâr-ı perişâniyi ıslâha çalışıyor.” gibi.

15-Bir kelime-i hitâptan sonra konulur: “Oğlum, seninle biraz ciddi konuşmak lâzım geliyor.” ve “ baksanız a, bugün İzmir’e posta var mı?” gibi

Elkâb-ı gayr-i resmîyede bir hitâp demek olduğu için bunlardan sonra yine fâsıla konulur: “Muazzez pederim, sevgili kardeşim, muhterem amcacığım,” gibi. Buralarda fâsıla yerine taaccübiye koymak muvâfık değildir. [Taaccübiye bahsine de mürâcaât olunsun.] Kelime-i hitâp ba’zen cümlelerin (16) ortasında bulunur; o zamân bu kelimeyi iki fâsılanın arasına almalıdır: “Derdimizin, bir tabîb-i hâzık gibi değil, doktor Tomas, bir muhibb-i sâdik gibi çâresini bulmalısınız.” gibi.

16- Cümlelerin vasatındaki bir kelimenin ibhâm şumûlünü izâle etmek üzere, mâkablîne yâhût mâba’dine âit olduğunu ifhâm ve tasrîh için kullanılır:

Samsâmeyi eyledikçe teslîl
Teslîm-i süyûf ederdi a’dâ
Târîh diyor ki bi-muhâbâ
Bir orduyu bir er etti tenkîl

Şu kıtada “bi-muhâbâ” ta’biri târihe ma’tûf olduğu hâlde fâsıla, “bi-muhâbâ”dan sonra, ve mısra-ı âhire âit olduğuna nazaran “diyor ki” den sonra vaz’ olunur. (“bi-muhâbâ” şu vaz’ -ı iştirâkiyle edebiyâta sihr-i helâl nâmını alır ki, hüsn-i isti’mâl şartıyla sanayi’den add olunur.) Sihr-i helâl bi’l-iltizâm icrâ olunmuş ise bi’t-tabi’ fâsıla konulmamalıdır.

17- Te’kît, temâdî beyân eden kelimât-ı mükerrere arasına konulur:

“Uzak, uzak, pek uzak bir yerinde dünyanın” ve “ o zamân babam beni bir daha, bir daha bir daha öptü..” gibi (17) Fakat husûsî bir ma’nâ ifâde etmek için isti’mâl olunan, ve bir kelime hükmünde bulunun kelimât-ı mükerrere ve ef’âl-i mürekkebe arasına konulmaz. Meselâ: “Çekilip gitmek, kızarıp kalmak, baka kalmak, girip çıkmak, uyuya kalmak” gibi ki bunların tasrîfât-ı muhtelifesinde: “Çekildi, gitti; kızarıp, kaldı; döndü, kaldı; çabaladı, çıktı,” sûretinde yazılmayıp; “çekildi gitti, kızarıp kaldı, çabaladı çıktı” tarzında yazılmalıdır. Kezâ bir kelime hükmünde bulunan mükerrer kelimât da böyledir: “Avuç avuç, kana kana, güle güle, güzel güzel, yavaş yavaş, sonra sonra) gibi.

18-Yukarıda hikâye edilen bir şey icmâl eden bir kelime veyâ cümleden sonra vaz’ olunur: “ İşte bu sûretle, yavaş yavaş her şey yoluna girecek: Ve meydânda artık şikâyet edilecek bir şey kalmayacaktır.” gibi.

Fakat fâsılanın bu sûretle isti’mâlî için, bu gibi bir kelime-i icmâliye ile başlayan cümlelerin evvelki cümle ile bir irtibât-ı lafzîsi olmaması şarttır: Meselâ: “O evâmîr-i ilâhiyeye inkiyât et ki, bu sûretle mazhâr-ı saâdet olursun cümlesinde (bu sûretle)den sonra fâsıla isti’mâlîne lüzûm yoktur.

19-Kelimât-ı tasdîkiye ve inkâriyeden sonra konulur: “Evet, üç gün sonra gideceğim” “Hayır, bu mümkün değildir” “Şüphesiz, söyledikleriniz doğru olmak lâzım gelir.” “Elbette, bu fikriniz gâyet mantikî olmak i’tibâriyle kâbil-i cerh ve i’tirâz değildir; aksini (18) iddiâ etmek mantıksızlık olur.” [müfreze bahsine de mürâcaât olunsun]

20- Şek ve iştibâh, ihtimâl ve tereccî beyân eden kelimâtтан sonra vaz’ olunur: “Bilmem bunu size nasıl anlatayım- belki mesele sizin dediğiniz gibidir – ihtimâl, bir gün gelecek ki...” gibi.

21- Edevât-ı istidrâktan sonra konulur: “Beşerin müddet-i hayâtiyesi gerçi kısadır, fakat tahsîl-i ilmi men edecek kadar değil.” Ve keşf-i hakikât, hakikâten müşkildir; lâkin, güç olduğu için hakikâti teherrî etmemek icâp etmez.” gibi

22-Bir ibârede nazar-ı dikkat celp olunmak istenilen kelimedden sonra konulur: “İşte, ben böyle zamânlarımda ...” ve “ İşte ben, böyle zamânlarımda...” gibi ki birinci hâlde nazar-ı dikkat, yukarıda hikâye edilen şeye, ikinci hâlde nefse celp edilmek istenilmiş olur.

23-İbârenin, cümlelerin başında bulunan bir zamirden sonra konulur: “ O, sizin düşündüğünüz derecâtın pek fevkindedir” gibi. Fakat aynı mevkîde bulunan sıfât-ı işariyelerden sonra konulmaz. “ O kağıt başka, bu başka” gibi.

24-Kuyûd-ı vasfiyenin tarafeynine konulur: “Hasan Efendi’nin artık bütün damarları incimâd eden, kalbinde yalnız bir damar, pederlik damarı, acı bir enîn-i ızdırâp ile inler”... ibâresindeki “artık (19) bütün damarları incimâd eden ve “pederlik damarı” kuyûd-ı vasfiyesi gibi

Ba’zen cümle-i ihtirâziyenin tarafeynine de konulur: Efkâr ne kadar güzel olursa olsun, kalb-i beşere kifâyet etmez. Gibi.

Cümle-i ihtirâziye ba’zen ibârenin başında bulunabilir; o hâlde dördüncü maddede beyân olduğu vechile cümlelerin fâili iki fâsıla arasına alınır: Ne kadar güzel olursa olsun, efkâr, kalb-i beşere kifâyet etmez. Gibi.

25-Aynı mânâ-yı istifsârî hâvî muhtelif kelime, terkiib, ve cümle-i istifhâmiyeden evvelkilerin nihâyetlerine vaz’ olunur:

Nedir şu meşcer-i ebdân, şu kuhsâr-ı hadid? Gibi

[istifhâmiye bahsine de mürâcaât olunsun]

26-Bir fi’l-i mukadderin mevkîini işâr için konulur: O bahtiyârlar için bir şafak, bed-bâhtlar için bir yangındır.

Ba’zen fi’l-i mukadderin mevzuunu işâr için, o fiilin fâilinden, veyâ mef’ûlundan sonra konulur: “Yemek odunla pişer; insân lakırdıyla”. Ve

İtidâlden adûl etti heva

Gitti gülden berk, bülbülden nevâ gibi

27- Mukadder olan edât ve kelime-i hâlin yerine konulur: “Birincilik mükâfatını kolunun altına almış, bir meserret-i fevkal-ade ile, tekrâr (20) ettiriliyordu.” gibi. Ki “kolunun altına almış olduğu hâlde” demektir.

28-Yan yana gelen münferit iki kelimenin, bir mürekkep teşkil etmediğini anlatmak için bu iki kelimenin

arasına konulur: “İşte bu yolda ifâde edilen kelâm, fasîh olacağından...” ve “ bütûn bu ahvâl, terakkiyât zamâna muhâlif.” gibi

Yan yana gelen muhtelif iki mürekkebin sonuncu ve birinci hadlerini birbirine karıştırmamak için, yine aynı usûle riayeten fâsıla konulur: “Hıfzı’s-sıhha kavâitine mugâyir olarak, imtihân bu müsâbakaları tas’ib ve tezyîd, etfâl-ı mekâtibi öldürmek demektir.” gibi.

Cümle-i mutlakalarda erkân-ı cümle arasına bir işâret konulması icâp etmeyeceği ikinci maddede söylenilmiş ise de, müsnedün ile müsnedün-ileyhin bir mürekkep teşkil etmesi ihtimâli derkâr olduğu zamân fâsıla koymak icâp eder: “Fikr, mücerredir” gibi.

29-Ufak bir cümle kısa bir kelime ile işâret-i müddeâ edileceği zamân kullanılan “çünkü, zîra gibi” edevâtta sonra konulur: “Doğru olsun, yanlış olsun, böyle yapacaksınız! Çünkü, ben böyle istiyorum.” gibi.

“Çünkü ve zîra”dan sonra gelen ve isbât-ı müddeâya hizmet eden cümlelerin müsnedün-ileyhi basît bir kelime olduğu hâlde ba’zen fâsıla, o cümlelerin müsnedün-ileyhinden sonra konulur: “Çünkü ben, böyle istiyorum.” (21) gibi. Bunda yirmi ikinci maddede beyân olunan celp-i nazar-ı dikkat husûsunun ehemmiyeti vardır. Fâsılaya ona göre mevzû tayîn etmek iktizâ eder. [Şâriha bahsine de mürâcaât olunsun]

30-Edât-ı rabt ve beyân olan (ki)den sonra konulur: “Kur’an-ı Azimu’ş-şan ki, serâpâ bir lisân-ı bi-âdil-i belâgattır...” ve “ ba’zen öyle adamlar vardır ki, ne söylediğinin farkında değildir.” ve

Allah ki, mücid-i cihândır
Her türlü nikâptan âyândır gibi.

Ba’zıları fâsılayı (ki)den evvel vaz’ ederler ise de, beşinci maddede söylenildiği vechile, muvâfik değildir. Bu usûl Türkçeden ziyâde Fransızcaya muvâfiktir.

31- Kuyûdu havî bir cümlede; müsnedün-ileyhden sonra, fakat ba’zı kere, muharririn fikrine nazaran, isnâd-ı hakîkî-i hâfinin âit olduğu kelimedenden sonra vaz’ olunur: “Bu çiçek, ona her zamândan daha güzel görünüyordu.” ve “ Hava, bugün fevka’l-ade güzeldir.” gibi. Birinci misâldeki çiçek, yalnız ona daha güzel görüldüğü anlatılmak istenildiği zamân, fâsıla, “ona”dan sonra konulur: “Bu çiçek ona, her zamândan daha güzel görünüyordu” gibi ikinci misâlde, havanın yalnız bugün daha güzel olduğuna nazar-ı dikkati celp etmek isteniliyorsa, fâsıla keza, (bugün)den sonra konulur: “Hava bugün, fevka’l-ade güzeldir.” gibi. (22)

32- Aralarında diğer kuyûdât ve mütemmimâtta bir şey bulunmadıkça mefûlu, fiilden fâsıla ile tefrîk etmek câiz değilse de, bu ikisinin arasında kuyûdattan bir şey bulunursa mefûlden sonra fâsıla konulur: “Heidelberg’den avdet eyledi.” ve bi’l-akis “Heidelberg’den, vatanına daha sâdık, Almanlara karşı daha hakîkî bir şiddet-i fikr ile meşbû olarak avdet eyledi.” gibi.

33- “Hem ve hem” edât atıflarıyla îrâd olunan cümle, yukarıki cümleye de ma’tûf ise “ve hem ve hem” olacağından, ve hâlbuki birinci “hem”in başındaki vâv-ı âtîfa cümle-i âtiyeyi atfa memûr olduğundan bu vâvdan sonra fâsıla vaz’ olunur: “ Bu husûsta etraflıca bir kânun olmadığından pek çok zahmetler çekildiği, ve, hem müddeâ-

i umûmiler ve hem ale’l-umûm heyet-i adliye memûrları.” gibi.

---- (ne...ne) edât-ı nefylerinin nefy ettikleri cümlelerin arasına konulur:

Ne mâzî kaldı hatırdâ, ne istikbâl yâdımda

Haseb ve neseb ne insâna bir şeref-i nesebî kazandırır, ne de şahsına bir meziyet izafe eder.

--- (gâh...gâh, ba’zen...ba’zen) gibi kelimât-ı mükerrerenin âit oldukları cümleleri biri birinden tefrîk eder: “Kapı cihetinden gâh mütekâtî ve batî, gâh mütehâcim ve serî bir cereyân, ağaç altlarına ba’zen zarîf birkaç kadın hâlinde nâzik bir demet bırakıyor, ba’zen (23) pazara mahsûs kıyafetlerle esnâf çarakları hâlinde birkaç diken atıyordu.” gibi

34-Kendilerinden evvelkiler cümle, müfreze ile münkâtî olmadığı hâlde “ale’l-husûs, bâ-husûs, bi’l-hassa” gibi kelimât-ı tahsisiyeden evvel fâsıla konulur: “Sizin buraya gelmenizi, bi’l-hassa ben arzû ederim” gibi

35-Sebk-i mevsûl ile yazılan ibârâtta cümeli feriyenin aralarına vaz’ olunur: “Çünkü ahvâl-ı âlemin bir siyâkda durması muhâl gibi olduğundan, ve vakit-be-vakit mizâc-ı cihân. Ve politika-i düvel değişmekte bulunduğundan, şimdiki hâlde efkâr-ı düveliye iki usûle münkâsim gibi olarak birisi: İdâre-i umûr-ı dâhiliye-i mülkiyeleri ki, meselâ tahsîl-i vâridât, ve idâre-i mesârîfât, ve bu misillu sâir tanzîmât olup, bundan kâffe-i düvelin... gibi.

Temrîn

3

İbârât-ı âtiyedeki vâv-ı âtîfâlardan hangileri zâit ise çizip yerlerine fâsıla ilâve ediniz? Vâv-ı âtîfaya lüzûm olan yerlerden de fâsılları kaldırıp vâv koyunuz. İkisinin de ibkâsı lâzım gelen yerlerde ibkâ ediniz.

1 Hürriyet, adâlet, müsavât, uhuvveti on bir temmuzda istihsâl ettik.

2 Hürriyeti, adâleti, müsavâtı, ve uhuvveti on bir temmuzda istihsâl ettik. (24)

3 Dünyada şâyân-ı muhabbet ve hürmet iki şey vardır: İnsân ve fazîlet; hâlbuki insân, fazîleti riâyadan âri olarak samîmi bir kuvvet-i rûh ile takdîs edecek asır henüz gelmedi.

4 Bir sâtiha-i âb üzerinde lertzân u girizân u mevvâc u seyyâl intikâş eden hutût-ı şuaîye gibi....

Temrîn

4

Fikarât-ı âtîde lüzûmu olan yerlere fâsıla koyunuz:

1 Hayâtını daire-i intizâma sokamayanlar saâdet-i hayâtiyeyi idrâk edemezler.

2 Ey Rabb ki sana eylerim hasr-ı ibâdet
Nâmin olunur secde-geh-i şükürde tezkâr
Ol nâm ki hasiyettir havf u hâlâvet
Rûmâl kılar maderimi yerlere her bâr

3 Avâkıb-ı mülimesinden korkarsa insân icrâ-yı mefsedetden men-i nefis edebilir.

4 Meyhâne-i istibdâdın en tarâblı en sarhoşluklu en raks ve şatâretli bir gecesinde hiç umulmayan bir hadise-i siyâsiye vukû buldu: ‘Osmanlılar kıvıldandı silkindi gerindi uyandı.

5 Haftalardan beri tehevürlerle köpüklerle cûşîşlerle gürleyen dumanlı denizin hırs ve gazâbı bütün bu kudurmuş dalgaların gayzlı rüzgârların tehevürleri köpükleri cûşîşleri artık yorulmuş gibi reh-in-i ihtizâr olmuş bu siyah ve hevl-âlud nihâyetsizlik içinde artık tesliyetsiz matemlerle uluyan rüzgârın ulu ulu inleyen denizin enîn-i hicrânından başka bir şey kalmamıştı: Bir sükûn bir sükûn-ı mevt-i şiven... (25)

6 O ancak evinde hurma ağacının karşısında rüyasının içinde yapılmış iken mesûd olur ancak o zamân gözlerinde güneşler açılırdı.

7 İşte o günden sonra benim için ne ders kaldı ne hayât ne istikbâl ne bir şey.

8 Ba’zen o sertâpâ beyaz bir adam olurdu gûyâ kardan dökülmüş bir heykel gibi geniş yenli gömleğiyle bol donuyla beyaz çarıklarıyla keçe külahıyla kırmızımsız siyahsız bir simâ-yı sefid ile temaşagâhın fenerleri ortalığa bir gölge serpecek sûrette kısılmış dururken nîm-zulmet içinde onun karşıdan oyunculara mahsûs dairenin karanlık ağzından çıktığı elleri ceplerinde donunun bol paçalarını gererek meydanı bir gece kuşu şeklinde dolaştığı görülürdü.

9 Müdürlerin terakkî ve tebdillerince meri olan usûlde pek fâideli bir şey değildir. Bir mektebin teâlî ve terakkîsine hizmet eden muvaffak olan müdür müstehakk-ı taltif olduğu bahanesiyle başka bir mektebe gönderiliyor. Şu hâlde mektep müdürünün mükafât görmesinden mutazarrır cezâ-dîde oluyor. Bi’l-akıs bir müdür bulunduğu mektebi hüsn-i idâre edemezse şu muvaffakiyetsizliği bir daha tecrübe edilmek üzere başka bir mektebe tebdil-i memuriyet ettiriliyor.

Müfreze

Vazîfesi.-- bu da fâsıla gibi savta nâ-tamâmî-i ma’nâyî ifhâm eden- kendisinden evvel gelen kelimenin son hecesine -- tizliği vermekle berâber telaffuza daha medid bir fâsıla itâ eder.

Mahall-i isti’mâli. -1- fâilleri tebeddül eden cümle-i gayr-i münkâtî’anın arasına konulur: “Arkada karlı tepenin cenâhına ilticâ etmiş diğer bir tepenin âlâm ve gumûmu bu sis yığını arasından çabaladı, çıktı; sisler dağılıp, yırtılıp serpildiler.” gibi (26) evvelki cümlelinin fâili “tepenin âlâm ve gumûmu” ikinci cümlelinin fâili “sisler” olduğundan “çabaladı çıktı” fiillerini “yırtılıp dağılıp, serpildiler” fiillerine karıştırmamak için müfreze koymağa lüzûm vardır.

2-Eğer bir cümlede müsned-i mütemmim ve mukayyet olur, ve eczası fâsılalarla ayrılmak mecbûriyetinde bulunursa müsnedün-ileyh ile müsned arasına fâsıla konulacak yerde müfreze konulur: “Bana tabiatın tesîrât-ı ibtidâiyesi; râtib, sükûti. Hayâlât-ı garibe ile mâli olan bu ormandan gelmiştir.” gibi.

3-Türkçe mürekkep izâfelerde [izâfet-i ihtisâsiye] muzâfın kaydı yine bir kayd-ı izâfi olursa asıl muzâf-ı ileyhden sonra yerine müfreze konulur: “Yazdığı o kıymettâr mütalaanâmelerin; fakültelerin efkâr-ı müsinn ve münderisesi tarafından istihzâ ile telakkî edildiğini

görmüş...” gibi. Bu gibi hâllerde ikinci izâfetin mümkün merteye süratle okunması lâzımdır.

4-Bir fâile âit olup sîgaları muhtelif olan fiiller arasına konulur. “bütün kendi mâtem-i iftirâkını unutmuştu; benim yüzümü yıkıyor, beni tesliye ediyordu.” gibi

5-Fâsılalarla tefrik olunan silsile-i kelimâtta cereyân-ı kelâm değıştikçe vaz’ olunur: “Bunlar, hep babalar kardeşler, evlatları; kucaklaşıyorlar: Tekrâr kucaklaşıyorlardı; gözlerinin etrafında (27) kırmızı bir dolgunluk, seslerinde şişkin bir lerze vardı.” gibi.

6-Leff ü neşrde leff ile neşr arasına konulur: Sıdkı, adli, şecâati, Siddık’ı, Faruk’u, Haydar’ı andırır.” gibi. Yâhût neşirdeki mevsûf muzâf veyâ muzâf-ı ileyhlerin leffdeki sıfâtları, muzâf-ı ileyh ve muzâfları arasına vaz’ olunur ki, bu suhûlet-i tefehhümü temine hizmet eder meselâ. “muhabbet, şefkat; hürmet, riâyet, peder ile oğlun vezâif-i mütakâbilesindendir.” gibi. Burada hürmet ve riâyetin oğla; muhabbet ve şefkatın pedere râci olduğu derhal anlaşılır.

7- “Mademki” ile başlayan cümlelerin nihâyetlerine vaz’ olunur: “Mademki insân, beşer olmak dolayısıyla hatadan sâlim değildir; o hâlde bir hata vukuunda onu itirâftan daha mûhik bir hareket olamaz.” gibi.

8- Târif, tavsîf, tâyin olunacak kelimedden sonra vaz’ olunur; eğer bu kelime cümlelinin erkânından bulunuyorsa, meselâ: “İsim; zamânı iktirân etmemek üzere mevcûdât-ı mahsûsa ve gayr-i mahsûsadan ve makûlâtan birine delâlet eden kelimedir.” ve “müellefâtı; tefsîr, hadîs, kelâm, usûl, fıkıh, beyân, tıp gibi yedi fenden bahis olan ve ...” ve “müellafâtı ; Kâmus-ı Türkî, Kâmus-ı Fransevî, Kâmus-ı Alâm, insân, yer, gök ve sairedir.” gibi. Aksi takdirde şâriha koymak lâzım gelir. [Şâriha bahsine mürâcaât olunsun]

Mukaddimedde beyân olduğu vechile, bu gibi mevâkide isti’mâl (28) etmek için “;” şu şekilde Türkçeye mahsûs olmak üzere ayrıca ihdâs ve kabûlüne hâcet yoktur. Çünkü müfrezeyi bu mevâkide isti’mâl selâhiyetinden ıskât edecek bir mahzûr, bir mâni tasavvur olunamaz.

9-Suale cevap olmayan edevât-ı tasdik ve inkârdan sonra alekser müfreze isti’mâl olunur. “Evet; herkes bu yolun yolcusudur.” gibi.

10-Ma’tûf-ı aleyh olan cümlelinin nihâyetine kâtî’a yerine konulur: Çünkü, kâtî’a ile hitâm verilen cümleden sonra bir kelime-i atfiye ile o cümleye bir şey atf olunamaz. Evvelki nihâyet verildiği zann olunan cümleye atf olunacak bir cümle daha varsa, evvelki cümle tamâmen bitmedi demektir; o hâlde birinci cümlelinin nihâyetine kâtî’a yerine müfreze konulmalıdır. Meselâ: “İnsân-ı kâmil, vazîfesini ifâ için hiçbir fedakârlıktan çekinmez; ve bunu bilâgaraz icrâ eder.” gibi.

11- (Fakat, lakin, ama) gibi edevât-ı istidrâkten ve (bilhassa, alelhusûs, ba-husûs, bilakis) gibi kelimâtan evvel gelen cümlelinin nihâyetine vaz’ olunur: “Evet efkârınız şâyân-ı takdir ve sitâyîşdir; Fakat...”

“Tekdirlerimin şiddetine karşı tahammül gösteremeyerek ağladı; ağladı ama, bu yaşların bir tesîr-i daimisi olacağını zan etmem.” ve “Ahmet Efendi arzû ettiğimiz derecede parlak bir imtihân veremedi; bâhusûs bütün talebeden ziyâde ondan ümîtvâr idik.” gibi (29)

Temrîn

İbarât-ı âtiyede îcâp eden mahallere müfreze ve fâsıla işâretleri koyunuz:

1- Kalbinde bir ukde-i büka ile tekrâr uzun uzun yağmuru seyretti yağmur gittikçe inceliyor semâda hemen örtülmek üzere parça parça mailikler görölüyordu.

2- Herkes bu gürültüde şaşırıyor. Firdevs Hanım kendisine bir muavin bulamayarak bağıyor Nesrin'le Şayeste bu müstesnâ günde herkesten ziyâde kendileriyle iştigali daha muvâfık-ı hikmet bularak odalarından çıkmıyor Bihter dolabının bulunamayan anahtarı için kıyâmetleri koparıyor Peyker korsesinin şeridini çekerken koparan kocasıyla kavga ederken Firdevs Hanım'a yardım etmek için Katina'nın yalnız bıraktığı Feridun ağlıyordu.

--- Hayâtının âlâm ve fecâyii bitmez tükenmez tahammül olunmaz bir silsile-i ızdırâp teşkil edenler bile ölmekten tehaşî ederler.

4—Halbuki bir takım erbâb-ı san'at vardır ki hissiyâtlarındaki zaf ve maluliyet efkârlarındaki heyecân hissiyle meydana koydukları eser ancak ahvâl-i rûhîyelerinin bir mahsûl-i galeyândır onlar bir hicrân bir elemi tasvîr edivermekle onu def etmiş olamazlar bilakis daha ziyâde dil-hûn kalırlar ki işte bunun bir misâli de bizzat benim.

5- Mademki vâlidenizin idâme-i istirahatî için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğinizi söylüyorsunuz o hâlde teklîf ettiğim şu memûriyeti kabûlde niçin tereddüt ediyorsunuz.

Kâtî'a

Vazîfesi, -- kendisinden evvel gelen kelimenin son hecesine, kâtiyet-i ifâdeye mahsûs, bir pestlik, bir kabalık verir ki bu âheng-i telaffuz; cümlelerin, (30) ibârenin, kelâmın mebhâsın hitâmını anlatır; ve medîd bir fâsıla, bir tevakkuf işâr eder ki bu tevakkufun imtidâdı, iki cümle arasındaki münâsebet-i manevîyeye ve kâri'in zevkine tabidir.

Mahall-i isti'mâli. --- tamâmiyle biten cümlelerin ve ibârenin nihâyetine konulur: "Şimdi ağlıyordu; sâkit ve âheste yaşlarla, acz u ye'sin meftûriyet-i bîtabânesiyle seyelân eden sıcak ve iri damlalarla ağlıyordu." gibi

Ba'zen cümle iki kelime ile münthehi olur: Yani fi'l-i mükerrer bulunur; o hâlde evvelkilerden sonra kâtî'a konulmayıp fâsıla konulmalıdır.

Sen de gittin senin de arkandan
Ağladım, ağladım, harap oldum. gibi.

[Müfreze bahsinin onuncu maddesi de mütâlââ olunsun]

Temrîn

6

1-Aldığım emre imtisâlen üç gün evvel Dersaadet'e gittim ve hareket eden en evvelki katarla avdet ettim.

2. İnkâr ile ibhâm ile mânâ-yı hayâtı
Sevdâmızı bir vahâ-yı gaflette yaşattık
Bâziçe-i âmâl ederek hep sademâti
Bir mehd-i serâpta çocuklar gibi yattık
Yattık uyuduk sevdik inandık oyalandık

3- Yürüdüler Taksim bahçesine kadar çıktılar.

(31) 4- Buralarda güzel nefes alınır diyordu.

Şâriha

Vazîfesi,--- telaffuza, müfrezenin verdiği kadar, bir fâsıla; savta, muhatabı, kâri'i aşağıda söylenecek bir sözü dinlemeye ihzâr edecek sûrette bir âhenk îtâ eder.

Mahall-i isti'mâli. -1- Edevât-ı tefsîr ve beyândan sonra vaz' olunur: "Vekiline dönerek dedi ki: Artık davayı kazanmak için hiçbir ümîdiniz yok mu?"

2- Bir müddeânın uzun bir silsile-i berâhîn ile isbât edileceği zamân isti'mâl olunan; şöyleki; çünkü, zirâ, gelince, vesaire" gibi kelimât-ı tefsîriyeden sonra konulur: "Barutu îmâl için lâzım gelen kömür tehiye edildikten sonra ba'zı amelîyât-ı kimyevîye icrâsına lüzûm vardır. Şöyle ki:..." ve "bir müselles-i kaimü'z-zâviyenin veter-i kaimesi murabbâı dılayn-ı bâkiyeyn-i murabbaları mecmûuna müsâvîdir. Çünkü: ..." ve "meselenin izâhına ait tafsilâta gelince: ..." gibi

3- Edevât-ı tefsîr isti'mâl edilmeksizin dahi aşağıda bir söz söyleneceği beyân yâhût îmâ olunduktan sonra konulur: "Mebhâs-ı mezkûrun tafsilâtı bervech-i âti beyân olundu." ve "ayağa kalktı; ve bir vaz'-ı istirhamkârâne ile: Ricâ ederim – dedi- hiç olmazsa..." (32) ve "ona: Haydi git – dedi- ve sonra kendisi cebindeki mendili çıkararak... " gibi.

4-Kendisinden sonra gelen cümleye merbût olmayan daha doğrusu cümle erkânından bulunmayan izâh olunacak kelimâtın sonra vaz' olunur: "Âsâr-ı kalemîyesi: Kâmûs-ı Türkî, Kâmûs-ı Fransevî, Kâmûs-ı Âlâm, yer, gök, insân vesaire" gibi. [Müfreze ve mümeyyizenin mevadd-ı müteallıkası dahi mütâlââ olunsun]

Temrîn

7

1- Karşısındaki vâsî ve nâmütenâhi gibi görünen ufuklara nasb-ı nazar ederek dediki:

2- Ahiren tahaddüs eden Devlet-i Aliyye – Bulgaristan ihtilâfında biz tamâmiyle haklıyız. Çünkü evvelâ Kişof Efendi meselesinde Bâb-ı Âli, kendisine tabi olan bir prensliğin Kapı Kethudalığı'nın haysiyetine münâfi hiçbir harekette bulunmadı; sâniyen şark şimendüferleri Devlet-i Âliye'nin malı iken, Bulgaristan, bir grev bahanesiyle onu işgâl-i askerisi altına aldı; ve hattı iştirâ için müstecirden başka bir şey olmayan kumpanya ile müzâkerâta girişeceğini ilân etti.

3- Bu husûsta ba'zı muharririn sizin fikrinizi bilâ kayd u şart kabûl ettikleri hâlde ba'zıları da aksini iddiâ ediyor; bana gelince ben bu iki efkâr-ı muhtelif arasında bir cihet-i camia bulmak isterim. (33)

Râbita

Vazîfesi .---- savta, telaffuza, fâsıla vermemeyi tenbîh eder; ve kâri'e mürekkebin yâhût kelimenin bir rûknü, bir kısmı geride olduğunu anlatır.

Mahall-i isti'mâli. -1- Satır nihâyetinde yarım kalan kelimenin, mürekkebin; heceleri, kelimeleri arasına, yani birinci satırın nihâyetine vaz' olunur. Meselâ: " İhtiyâç" kelimesinin "ihtiyâ" kısmı satır nihâyetine yazıldığı hâlde "ç" harfini sıkıştırmak kâbil olmadığı zamân "ihtiyâ"dan sonra "ihtiyâ." şu sûretle bir râbita işâreti konulup "ç" ikinci

satırın baş tarafına geçirilir. Kezâ: “Efkâr-ı münevvere” mürekkebinin birinci haddi satır nihâyetine yazıldığı ve (münevvere) lafzı aynı satıra sığmadığı takdirde “efkâr-ı yazıldıktan sonra “münevvere” kelimesi de ikinci satırın baş tarafına yazılmak iktizâ eder.

2- Sıfât-ı mürekkebenin (bunlara vasf-ı terkibi nâmı verilir.) tarafeyni arasına vaz’ olunur: “Maarif-güster, eşianisâr, farukî-hisâl, hayât-bahş, ten-perver” gibi

Mülâhaza – râbitanın mahall-i isti’mâli olarak gösterdiğimiz birinci hâl şimdiki hâlde umûmen kabûl edilerek isti’mâl olunmakta bulunmuş ise de. İkinci sûretin henüz tatbik edilmediği için, marûz-ı münâkaşa kalacağı şüphesizdir.

Sıfât-ı mürekkebenin gaye-i teşekkülüne ircâ-ı nazar olduğu takdirde (34) bunların lafzen mürekkep manen basit bir sıfât olmaktan başka bir şey olmadıkları tezâhür eder. Yani bir mânâ-yı vasf beyân etmek üzere iki kelimeyi bir kelime hükmünde kullanmak ve iki kelimedenden bir sıfât-ı mürekkebe yapmaktır demektir.

O hâlde manen merbût olan ve merbût olmadıkça bir mânâ ifâde edemeyen bir mürekkebi şeklen dahi merbût göstermek için bir işârete lüzûm vardır ki, isminden de anlaşıldığı üzere, râbita işâreti bunu zamindir.

Sıfât-ı mürekkebe manen bir kelime hükmünde olduğu için bunları imlada da bir kelime sûretinde yazmak muvâfık-ı kâide olmadığı gibi, kütüb-i lügâta mürâcaât hâlinde usûl-i taharriyi tasib etmek, kelimât-ı mürekkebeyi suhûletle tahlil edememek, kelimâtın maâni-yi aslîyesini taallüm husûsunu ta’vik eylemek gibi birçok mahaziri dâitir.

Osmanlı Türkçesinde kullandığımız kelimât-ı Arabîye ve Fârisîyeden her hangi ikisi; Türkçe edevâtan âri olarak, bilâ fâsıla yan yana geldikleri zamân Arabî veyâ Fârisî kâideleri üzerine bir mürekkep teşkil etmekten hâli kalmazlar. Bu teşekkül eden mürekkebin nasıl bir mürekkep olduğunu suhûletle anlamak, ve tarz-ı terkibe göre tebeddül edecek olan ma’nâsını derhâl tayin edebilmek için bir vasitâ-i temyîz bulmak iktizâ eder.

Mürekkepler: Atfî; izâfî, tavsifî, sıfât-ı mürekkebe olarak (35) teşekkül edeceklerinden bunların tefrikiye hizmet edecek işârâtı tedkik edelim:

İki kelimenin mürekkebi-i atfî teşkil etmesi için aralarında vâv-ı âtrfanın vücûdu lâzım, ve mürekkebi-i izâfî ile mürekkep tavsiflerde hemze, ya, ve kesre-i izâfî ve vasfının bulunması mukteza olduğundan, hâlbuki sıfât-ı mürekkebede böyle bir işâret bulunmadığı, ve birinci haddin nihâyeti sakın olacağı ve kesre-i vasfî ile merbût-ı mürekkebi-i tavsiflerle şeklen hiç farkları olmadığı için tefriklere müşkil bulunacağı cihetle sıfât-ı mürekkebelerde hem böyle bir fark vücûda getirmek, hem de o iki kelimenin mürekkep bir sıfât olduğunu ifhâm etmek için râbita işâretine lüzûm vardır ki, bu lüzûm Türkçe sıfât-ı mürekkebeye de şâmidir.

“Yeşil-boyalı, kırmızı -fesli, uzun- boylu, salla-baş, kır-bıyık, ak-sakal” gibi.

3- Mebde’ ve müntehâ beyân eden iki rakam veyâ iki kelime arasına konulur.

“1870-1871 seferi” ve “Der-Saadet-Selanik iltisak hattı” gibi.

4- Ma’nâ-yı iştirâk beyân eden iki kelime arasına konulur: “Ahmet –Rıza ve şürekâsı”

“Devlet-i Âliye-Rusya muhârebesi” gibi. (36)

5- Âsâr-ı manzûmede hasbe’l-lüzûm bir fi’l-i mürekkebin, bir mürekkebin birinci haddi birinci mısram nihâyetinde, ikinci haddi müteakip mısradaki olduğu zamân birinci mısram nihâyetine râbita işâreti konulur:

O zamân, ey ebedi hami-i şân-ı akvâm!
O zamân sen, yed-i kahr-ı hamiyette âyân-
Olarak ehl-i taaddîye verirsin hüsrân;
-o zamân en nâ-kâm-
Kalbe şevkinla gelir neşeli bir hiss-i felâh

Temrîn

8

1- Fransa ile Almanya arasında en sonra hâdis olan Alsas Loren muhârebesi Almanların gâlibiyetiyle neticelenmiştir.

2-322,323 sene-i tedrisiyesi.

3-Manastır, Selanik demiryolu

Fârika

Vazîfesi, - muhâvereyi îmâ etmek üzere satır başında bulunduğu zamân, savtı mütekellimin hâl ve şânına, mukteziyât-ı evsâfına göre ihzâr eder.

İbâre arasında bulunduğu zamân, tarafeynine vaz’ olunarak tahdîd ettiği kelâmı, makablinin âheng-i telaffuzunu muhafaza etmekle berâber süratle okutur. (37)

Mahall-i isti’mâli, -1- Satır başında bulunup muhâvereyi beyân eder. Yani eşhâs değıştikçe vaz’ olunur.

-Beyefendi evde mi?

-Hayır efendim, çıktı.

-Nereye gitti, biliyor musunuz?

-Kaleme gitti efendim.

2- İbâre arasındaki kuyûd ve cümel-i ihtirâziyenin tarafeynine konulur: “Düşününüz! Bu sizin yaptığımızı- ne kadar saygısız olursa olsun- kimse yapmaz.” ve “insân-ne kadar bed-baht olursa olsun- saadet-i âtiyeden kat-ı ümîd etmez.” ve “insân- mümkün olduğu kadar- dünyada herkesi memnûn etmeğe çalışmalıdır.” gibi. [mu’tariza bahsine de mürâcaât olunsun.]

Ba’zen fârikanın bu vazîfesini fâsıla da ifâ edebilir.

3- Cümel-i ihtirâziye gibi ba’zen cümel-i teşbîhiyenin de tarafeynine konulur: “Öbür tarafa bakarsan! Bir asker, başkasının yakasına sarılmış- gûyâ kendi ruhu imiş de elinden kaptırmış gibi- bin hırs ile bin gazapla canını almağa çalışıyor.” gibi

(4) Serlevhanın taksîmât-ı asliyesinden olup satırbaşında bulunan unvânlardan sonra konulur; ve böyle hâllerde kendisinden evvel bir de nokta ilâve edebilir.

“Hâmizâtın mi’yârı .-bi’l-umûm hâmizlere mi’yâr, ay çiçeği (38) tohumudur ki, bu, lisân-ı fende Fransızcası olan (törsol) nâmıyla yâd olunur.” gibi

5-Satır başında bulunan madde numaralarını ibâreden tefrik eder:

“Muharrerât-ı gayr-ı resmiye şunlardır:

-Tebrik-nâme

-Teşekkür-nâme

-Tesliyet-nâme

-Tavsiyenâme... ilh. gibi

Mu'tarıza

Vazîfesi. – cereyân-ı kelâma karıştırılmaması iktizâ eden cümleleri esâs ibâreden ayırır ki, hazfiyle kelâmın nesc-i ifâdesi bozulmaz.

Vazîfesi, kısmen fârikanın vazîfesiyle müşterek ise de mahall-i isti'mâllerince fark vardır: Fârikanın dâhilinde bulunan cümle manen ibâre-i asliyeye merbû ve mütekârî'p; Mu'tarızanın dâhilinde bulunan cümle, esâs cümleden münfek ve mütebâitdir.

Mahall-i isti'mâli. -1- İbâre-i asliyeyi teşkil eden cümlelerin erkânıyla kendi erkânından hiçbirini iştirâk etmeyen cümel-i mu'tarızanın tarafeynine konulur: “Bu gibi ahvâl-i gayr-ı layıkaya cüret (tabirimi mâzûr (39) görünüz) âdetâ had-nâşinâslıktır.” gibi.

Fakat cümel-i ihtirâziye fârikalarla tefrik olunur.

2- Esmâ-i hassayı ibâreye karıştırmamak için isti'mâl olunur: “Şimâlen: (Erzurum) (Trabzon), Şarken: (Acemistan ve saire, gibi

Tefrikiye

Vazîfesi. –mu'tarızanınkinin aynıdır.

Mahall-i isti'mâli.- mu'tarıza dâhiline alınacak bir cümle içinde tekrâr mu'tarıza koymaya ihtiyâç görüldüğü zamân, birinci mu'tarızanın yerine konulur:

“Ziyet-bağ-ı hafıza-i enâm olan âyât-ı Kur'aniye'den birisi de ita'at hakkında şeref-sadır olduğundan – ulü'l-emre ita'at (et'îü...) ayet-i celîlesiyile farz buyrulmuştur.] bu haslet-i mümtâzenin derece-i kadr ve meziyeti muhtâc-ı îzâh ve istizâh değildir.” gibi

Mümeyyize

Vazîfesi.- Dâhiline aldığı cümleyi, cümel-i asliyeden ayırmak i'tibâriyle mu'tarızanın vazîfesine müşâbih ise de mahall-i isti'mâli başkadır. Mahall-i isti'mâli. – ibâre arasında makâm-ı istişhâdda, başkasına isnâd edilen bir kelâmın bir cümleinin tarafeynine konulur: (40) “Bana karşı evvelden beri ibrâz buyurduğunuz eltâf ve inâyâtın fevkinde son defakî mektubunuzda” icrâsı bence müteassır olmayan bütün arzularınızı isâfa çalışacağımı hukuk-ı kadîmemiz nâmına, temin ederim” tarzındaki göstermiş olduğunuz acz-nüvâzlığa ne yolda ibkâ-yı teşekkür edeceğimi tayin edemiyorum. gibi.” Ve “Osman'ın yalnız gözleri açıldı. “Osman yaralısın!” dediler; anlamıyormuş gibi arkadaşlarının yüzüne baktı...” ve “böyle bir yaz akşamı idi; Hüseyinciğimi sormağa gitmiştim: Bir zâbit deftere baktıktan sonra: “Yakında gelecek, dedi.”

Makâm-ı istişhâdda iktibâsen îrâd olunan, yâhût bir şahs-ı gâibe atf olunan bir cümleyi üç üslûb ile nakl edebiliriz. Birincisi: Evvelâ kâilin ismini, sonra cümle-i muktebeseyi, daha sonra cins-i kelâmı yâhût kelime-i nakl ve

rivâyeti îrâd etmekle. Meselâ: [Esâsen bu fikr Bacon'un “ben faraziyyât yapmıyorum” sözünden çıkarılmıştır.] gibi ikincisi: Evvelâ kâilin ismini, sonra cins-i kelâm yâhût kelime-i nakl ve rivâyeti en sonra cümle-i muktebeseyi, îrâd etmekle, meselâ: [Esâsen bu fikr Bacon'un şu sözünden çıkarılmıştır: “Ben faraziyyât yapmıyorum”] gibi.

Eğer iktibâs olunan cümledeki kuvvet-i ifâdeyi bozmak kâilin vaziyet ve âheng-i telaffuzunu muhâfaza etmek matlûp ise ikinci sûret ihtiyar edilmelidir. Çünkü birinci tarzda kâri', evvelâ kendi cereyân-ı telaffuzuna tebean devam ederken cümle-i muktebeseye vasıl olduğu zamân âheng-i telaffuzunu (41) kâilin hâl ve şânına göre tebdile lüzûm göreceğinden. Ve cümle-i muktebesenin âheng-i tasavvutuna derhal avdet mecbûriyetinde bulunacağından bu tarz-ı ifâde nutuk ve telaffuzu tasib eder. İkinci sûrette ise bu mahzur ber-tarâf edilmiş olur. Çünkü cümle-i muktebeselâ kelâmın nihâyetine tesâdüf edeceği için sedâya lâzım gelen fâsılayı kelâmın nihâyetinde bulunan kâtî'a tehiyye eder.

[Pozitivistler: “Tecrübenin yani hadisâtın haricinde hiçbir şeyi sûret-i kâtiyede bilemeyiz.” diyorlar.] ve [pozitivistler diyorlar ki: “Tecrübenin yani hadisâtın haricinde hiçbir şeyi sûret-i kâtiyede bilemeyiz.”] gibi cümle-i muktebeseyi aynen göstermeğe bir lüzûm-ı kati yoksa, muharrir, bir sigâ-yı sıla ile bunların mealini kendi ifâdesine karıştırabilir? Ve o zamân mümeyyize vazîfesini, fâsılalar edâ eder.

Meselâ:[Pozitivistler, tecrübenin yani hadisâtın haricinde hiçbir şeyi sûret-i kâtiyede bilemeyeceğimizi söylüyorlar] gibi. Fakat böyle ifâdelerde sigâ-yı sılalarla, fâillerin mutabakatına dikkat etmek lâzımdır. Meselâ: [Onlar bu husûsta fikrimize iştirâk, edemeyeceklerini söylüyorlar.],[Ahmet Efendi, Kazım Efendi'nin bu niyette olmadığını iddiâ ediyor] gibi. Bu cümlelerin asılları şöyle olmak lâzım gelir: [Onlar diyorlar ki: “Bu husûsta fikrinize iştirâk edemeyeceğiz”] yâhût:[Onlar: “ Bu husûsta fikrinize iştirâk edemeyeceğiz.” diyorlar.]ve “Ahmet (42) Efendi: İddiâ ediyor ki: “Kazım Efendi bu niyette değildir” yâhût [Ahmet Efendi: “Kazım Efendi bu niyette değildir” diye iddiâ ediyor.] gibi.

Üçüncü sûrete alekser âsâr-ı edebiyede muhâvere esnasında tesâdüf olunur. Bunda kelime-i nakl ve rivâyet cümle-i muktebesenin ortasına fârikalarla vaz' olunur. Meselâ: “Rıfat bir vaz'-ı mütehakkimâne ile yapmayacağım –dedi- daha ne diyeceksiniz?” gibi.

Bu tarz ifâde muhâvere esnasında (dedi, söyledi) gibi nakl ve rivâyet kelimelerinin yeknesâk bir sûrette tekrârından dolayı samiaya ârız olacak sıkleti men için şive-i ifâdeye verilen bir ziyet-i kelâmiyedir. Asâr-ı cedidede kesretle tesâdüf olunur. Ba'zen şive-i lisânla tevâfuk hâsıl edemeyecek bir sûrette kâilin ismini nihâyete alarak ifâde edenler varsa da bunlar şâyân-ı iltifât değildir. Çünkü şive-i lisân-ı Osmânî “fâilin cümle ibtidâsında bulunmasını icâb ettiği ve fâil cümle-i muktebesenin fâili olduğu cihetle aksini iddiâ edecek bir lisân-ı âşinâ tasavvur edemeyiz. Şu üslûba tatbikan yukarıki misâli tekrâr edelim:

“Bir vaz'-ı mütehakkimâne ile: Yapmayacağım daha ne diyeceksiniz? –dedi- Rıfat.”

2- Sanayi-i edebiyeden olan iktibâs ve tazminlerde isti'mâl olunur:

Bir kimse değil sırr-ı kaderden âgâh
Mânî'de ve Mûtî'de Cenâb-ı Allâh (43)
Lâzımsa da, esbâba gönül rabt etmem
“La havle ve la kuvvete illa billâh”

Ve

Kur'ân Her gün okuruz der ki bize Hazret-i

gibi

3- Esmâ-i hassa için ba'zen mu'tarızanın yerinde isti'mâl olunur: [Geçenlerde bir gün; “el kavlü'l-ceyyid”i gelişi güzel açmışım.] gibi

Temrîn

1- Fâiz Bey'in insâniyet ve menfaat diye başladığı o nutuk o kadar uzun sürdü, ve o kadar müziç devam etti ki, ben artık tahammül edemeyerek veda etmeğe mecbûr oldum.

2- Hayır diyordu bu mümkün değil yalnız bu olamaz.

3- Bârika-i hakikât müsâdeme-i efkârdan çıkar sözü de icâz-ı kasra en güzel bir misâl olabilir.

4- Teessürât-ı beşerden gelir mi dehre melâl

Zihî tasavvur-ı bâtil, zihî hayâl-i muhâl

İstifhâmiye

Vazîfesi, - şîve-i lisâna göre kendisinden evvel gelen kelimenin ya son hecesini, ya sondan iki ve daha ziyâde hecelerini, mânâ-yı (44) istifhâmı mündemic olacak vechile, savten tîz ve kesik bir noktada terk etmeğe hizmet eder; ve telaffuzuna, müfreze kadar bir fâsıla itâ eder.

Mahall-i isti'mâli. -1- Cümel-i istifhâmiyeden sonra vaz' olunur; [bu gün Ahmet Efendi mektebe geldi mi?] [bu haberin mevsûkiyetinden emin misiniz?] gibi.

2- Bir kelime-i istifhâmiyeden sonra konulur:

[Nasıl?, niçün?, ne kadar?] gibi.

Kelime-i istifhâmiye, cümle-i istifhâmiyenin ortasında veyâ baş tarafında ise kendisinden sonra fâsıla vaz' olunup cümlenin nihâyetine istifhâmiye konur [o bardağı ben mi kırdım, zannediyorsunuz?]

3- Aynı mânâ-yı istifsârı hâvî müteaddit kelimât ve cümel-i istifhâmiyeden evvelkilerin nihâyetine fâsıla konulup sonuncunun nihâyetine istifhâmiye vaz' olunur. [Fâsıla bahsine de mürâcaât olunsun]

4- Edât-ı istifhâmı hâvî olmayıp istifhâmede mevzû olmadığı hâlde makâm-ı istifhâmda kullanılan kelimât-ı muhtelifeden sonra isti'mâl olunur:

[Efendim?, fikriniz?, emriniz?, nihâyet?...] gibi

Mülâhaza. -1- Mânâ-yı istifhâmı hâvî olmayan, veyâ, tereddüt, ihtimâl beyân eden kelimât ve cümel-i istifhâmiyeden sonra istifhâmiye konulmamalıdır. (45)

[Fikrinizi anlamıyor muyum, bilmem...] [ben seni, muallime söyleyeyim de, bir daha mektebe gider misin, gitmez misin sonra konuşuruz.][geldi mi, gelmedi mi bilmiyorum.] gibi.

Mülâhaza -2- Sigâ-yı sıla mânâsını müfid cümel ve kelimât-ı istifhâmiyeden sonra istifhâmiye konulmayıp fâsıla konulmalıdır:

Bu fikri, hangi esâsa müsteniden müdafaa ediyorsunuz, anlamıyorum. Gibi ki [bu fikri hangi esâsa müsteniden müdafaa ettiğinizi anlamıyorum] demektir. Eğer [ediyorsunuz]dan sonra istifhâmiye konulacak olursa savta âriz olacak sükût-ı kati-i istifhâm nâ-be-mahâl kalır. Kâri', işâreti görerek, cümlenin hakikâten mânâ-yı istifhâmı hâvî olduğunu zannedeceğinden bu cümle-i istifhâmiyenin cümle-i sılâ mânâsını işrâp etmek, ve tarz-ı ifâdeye bir şîve-i rengîn-edebi bahş etmek için vazîfedâr olduğunu birdenbire telakkî edemez.

Mülâhaza-3- Şart veyâ tevkît makâmında kullanılan cümle ve kelime-i istifhâmdan sonra istifhâmiye konulmayıp fâsıla konulur:

[Bir kere Mart geldi mi, artık yaz demektir.] gibi.

Mülâhaza-4- Makâm-ı taaccübte kullanılan cümel-i istifhâmiyeden sonra konulmayıp taaccübiye konulur.

[Ahmet Efendi'yi görüp görmediğini sorduğum zamân, bana: “Nasıl Ahmet Efendi?” demesin mi! doğrusu hayret etmekten kendimi alamadım.] gibi. (46)

! Taaccübiye

Vazîfesi-savta; taaccüb, hayret, tereddüt, tehdit îmâ edecek bir âhenk; ve telaffuza müfreze kadar bir fâsıla itâ eder.

Mahall-i isti'mâli -1- Hayret ve taaccüb, tehdit ve tereddüt beyân eden cümel ve kelimâtın sonra vaz' olunur:

[Çok şey!, taaccüb ederim!, hayret!, suphanallah!, ihtimâl!, bana baksa â!] gibi

2- Askerî kumandalarından sonra konulur:

[İleri!] [Bölük-Marş!] ve

“Hücum!” emri alınca bu şîr-i peykerler

Ne dağ mukâvemet eyler, ne burç ne istihkâm

gibi

3-Ba'zen mânâyı teşdît için mükerrer kullanılır.

İtirâf-ı kusûr etmeniz iktizâ ederken, bu fikri-i sakîm üzerinden bu derece ısrârınıza taaccüb ediyorum!!]

4-İbâre arasında taaccüb, istihza, istihfâf beyân eden kelimedenden sonra mu'tarîza içinde isti'mâl olunur:

[Zât-ı âli-i edibâneleri(!)...] gibi.

5- Şiddet, tazîm, tahkir, istihfâf gibi maanî-yi husûsiyeyi hâvî olan ve kuyûd-ı tavsifiye ile mukayyet bulunan cümel-i hitâbiye ve elkâb-ı gayr-i resmîyeden sonra fâsıla yerine taaccübiye konulur: (47) “Ey, Mısır'ı idare-i mümtâze hâline koymak için kanlar döken Mehmet Ali!”

Ve “Ey küre-i arzı iki hükümdâra az gören koca kahraman!”

Ve “kurbân-ı nezâketi olduğum beyefendi!”

6- Taaccüb-i istifhâmiyeler de istifhâmiye ile berâber kullanılır:

[Emrinizi icrâ etmiyor muyum da böyle söylüyorsunuz?!] gibi.

Mülâhaza -1- Taaccübiye; istifhâmiye gibi yalnız cümlelerin nihâyetine konulmayıp, bir cümle dâhilinde müstakillen taaccüp, hayret beyân eden her kelimedenden sonra ayrı ayrı konulur:

[Yâhû! İnsân bir kere düşünmeli! Bu yaptığımız hareket, insâniyete yakışır mı?!] gibi.

Nukât-ı Takdîriye

Vazîfesi- savta, bir şey söyletmek isteniliyormuş da söylenmeğe lüzûm görülüyormuş, ifâdesine münâsîp lafız bulunamıyormuş gibi nâ-tamâmî; ve lafza katiyyet ifâde etmeyerek imtidâd eden, bir sükût-ı îtâ eder.

Mahall-i isti'mâli -1- Netîcesi herkesçe mâlum olan bir şeyi tekrâr etmiş olmamak için vaz' olunur:

[(Ve hel yestevi'l-lezîne... ayet-i kerimesiyle kadri tebcil buyurulan...] gibi. (48)

2- Söylenmesi lisân-ı edebe yakışmayacak derecede çirkin olan kelimelerin yerine konulur:

[Efendi ... fakat siz...] gibi

3-İki fiilin vuku arasında geçen zamânı tahayyül ettirmeğe hizmet için bu iki kelime veyâ cümlelerin arasına vaz' olunur:

[O zamân ayağa kalktı... gezindi... bir iş yapmak isteyip de, nereden başlamak lâzım geleceğinde tereddüt edenlere mahsûs bir şaşkınlıkla dalgın nazarlarını odanın dört tarafına gezdirmeğe başladı.] gibi.

Hakkı Baha'nın çalışması burada bitmiştir. Yazarın bundan sonra bir ek yapıp yapmadığına dair bir bilgimiz mevcut değildir.